

**U'Netaneh Tokef:
Understanding the Martyrological,
Midrashic and Talmudic Roots**

Rabbi Kenneth Brander

Tuesday, July 13
12:30 – 2 pm

**Manhattan Beit Midrash
Community Program**

**Yeshiva University
CENTER FOR THE JEWISH FUTURE**

Rabbi Kenneth Brander

Rabbi Kenneth Brander is the inaugural Dean of Yeshiva University Center for the Jewish Future (CJF). Rabbi Brander is also the Rabbi Emeritus of the Boca Raton Synagogue, founding dean of the Boca Raton Community Kollel, and founder of the Weinbaum Yeshiva High School of Broward and Palm Beach Counties. He is a 1984 alumnus of Yeshiva College and received his ordination from the Rabbi Isaac Elchanan Theological Seminary in 1986. During that time he served as the student assistant to the esteemed Rabbi Joseph B. Soloveitchik. He received special ordination from Machon Puah, a center of medical ethics in Israel, in 1999 and from the Chief Rabbi, Mordechai Eliyahu, in the field of medical ethics—infertility, gynecology, and *halakhah*. He is currently a PhD candidate in general philosophy at Florida Atlantic University (FAU).

Rabbi Brander has authored many articles in various scholarly journals and also co-edited *The Yeshiva University Haggadah*. He is married to Rachel Tambor Brander. They are blessed with five children.

The Manhattan Women's Summer Beit Midrash

Sponsored by Yeshiva University's Center for the Jewish Future and Lincoln Square Synagogue, this 4 week program combines dynamic Torah study with community outreach. The Beit Midrash is comprised of 10 full time learning Fellows who learn in text-intensive sessions and lectures focusing on Halakha, Gemara and Tanach. The community from the surrounding area of the Synagogue and the metropolitan area are welcome to join the Fellows in their full-time study as well as take advantage of special community programming such as, evening lectures, afternoon programs for elementary school students and lunch and learn sessions for women in the community. This year's Beit Midrash dates are July 6 - 29. Please contact Sarah Emerson Helfand for more information at semerson@yu.edu.

Yeshiva University's Center for the Jewish Future:

Our mission is to shape, enrich and inspire the contemporary Jewish community with the resources of Yeshiva University in the following three ways: infusing the student body with a spirit of leadership and sense of Klal Yisrael; building, cultivating, and supporting communities and their lay and rabbinic leaders; and creating a global movement that promotes the values of Yeshiva University.

התווכן:

אחרון אמריך : נומה (שיר)	4
יתושׁע סובל : מעשה אבבנת	5
aberham הום : האת אלבריגן (שיר)	20
הדה בושם : משללים	23
יוסף ברנגל : מג'רלור אבן (שיר)	28
יהאל חזק : פסל (שיר)	29
אסף דין : צולמים של מרת ש. ואדוניו קורך	30
רבקה רוז : המשוגע	42
ישראל רינגן : שני רוז והשקבת צוותן	44
פרוח חיים שירין : יני הטעינה, שרונה והשקבת צוותן	45
ואלאס סטיבנס : פראולג למאת שאה אפסרי (שיר)	67
פרופ' ברצ'טינן : אוניברסיטאות באורייר ולח'קר	69
א. א. קאננגס : איד'ם שלא תאלתני שמו (שירדי שילוי)	77
פרופ' יהושע עריבובר : פני אימרכטה לאן?	78
ח'ז'ארך וליבור : סליחת (שירים)	96
דר' שלום עזקב כהן : ויליאם קארלוט ויליאמס ומסורת ייכ'	98
פיטר וירוק : געגענים (שיר)	115
ג'ים בולדווין : אין אש יודע אתשמי (מחבת מון הדרים)	116
הן ויקפלד : נצחות נצחת	125
רוברט בלוי : התהוננות (שירים)	130
הרברט גולד : מששת בני בעלים	132
ג'ון אפריקן : שלג יוד בגרנביין וילג'	143
ז'קלין כהןוב : אנטיקת שלוי	150
? ברנלי : ערב עלות היטלר לשיטון	163
בקורות קצרות	177
המשרפות בחרורה	204

קישוט

הנערן :
אהרן אמריך :
מכירת המערכת :
שלמה שבער :

לשנה ששית, חוברת ג, אביב 1964
נדפס בדפוס דבר בע"מ, תל-אביב

ପ୍ରା ପ୍ରଦାତା କୁଣ୍ଡଳ ନୀଳା
ପ୍ରଦାତା କୁଣ୍ଡଳ ପିଲାହାଇଲା
ନୀ ଶରୀର କୁଣ୍ଡଳ
ପିଲାହାଇଲା ପିଲାହାଇଲା

ପିଲାହାଇଲା କୁଣ୍ଡଳ
କୁଣ୍ଡଳ କୁଣ୍ଡଳ
କୁଣ୍ଡଳ କୁଣ୍ଡଳ
କୁଣ୍ଡଳ କୁଣ୍ଡଳ
କୁଣ୍ଡଳ କୁଣ୍ଡଳ

11

ପିଲାହାଇଲା କୁଣ୍ଡଳ
କୁଣ୍ଡଳ କୁଣ୍ଡଳ
କୁଣ୍ଡଳ କୁଣ୍ଡଳ
କୁଣ୍ଡଳ କୁଣ୍ଡଳ
କୁଣ୍ଡଳ

ପିଲାହାଇଲା କୁଣ୍ଡଳ
କୁଣ୍ଡଳ କୁଣ୍ଡଳ
କୁଣ୍ଡଳ କୁଣ୍ଡଳ
କୁଣ୍ଡଳ କୁଣ୍ଡଳ
କୁଣ୍ଡଳ

1

ଶରୀର କୁଣ୍ଡଳ କୁଣ୍ଡଳ

ଶରୀର କୁଣ୍ଡଳ କୁଣ୍ଡଳ
ଶରୀର କୁଣ୍ଡଳ କୁଣ୍ଡଳ
ଶରୀର କୁଣ୍ଡଳ କୁଣ୍ଡଳ
ଶରୀର କୁଣ୍ଡଳ କୁଣ୍ଡଳ

ונכון נאנו מוחנכים הרבה — וזה אכן מוגדר, מוקדם —
ונכון נאנו מוחנכים הרבה — וזה אכן מוגדר, מוקדם —

ପ୍ରଦୀପ ଧୂର୍ମାଦ୍ଵାରା ଲାଗିଥାଏ ହେଉଥିଲା କିମ୍ବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା

ଦେଖିବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା — / କିମ୍ବା କିମ୍ବା
ଦେଖିବା କିମ୍ବା କିମ୍ବା : / କିମ୍ବା କିମ୍ବା

• (22) (20) **תְּמִימָנֶם** — **תְּמִימָנֶם** — **תְּמִימָנֶם** .

ללא (ט'–ט'').
בגדרה מילא דבשורה עלייה נודע בז' שבקשה נאותם אוניותם של ימינו.
בגדרה מילא דבשורה עלייה נודע בז' שבקשה נאותם אוניותם של ימינו.

ଲୁହ କୁଳ ଏଣ୍ଟ କାହାରେ ଥିଲା ନାହିଁ ଏଣ୍ଟ କାହାରେ ଥିଲା ନାହିଁ

או הוראותינו המפלאות על חמליה "אבן", גדרנו בקשר לאוות אבשים : (13) ובן לבעם — ולבנות מרים לטע לאורי

ମୁଖ ପ୍ରତିକରିଷ୍ଟାନ୍ ହେଲା ଥିଲା — ଯେହିଏ ହୀନ ପାଦିବ ହୋଇ
ମିଳା ଦେଇବ ହେଲା — ତାହା ଅଛି କିମ୍ବା କିମ୍ବା

ପ୍ରଦୟନ୍ମା ଶୁଣି ହେ — ଏ କିମ୍ବା / କିମ୍ବା କିମ୍ବା
ହେଲୁମ୍ବ ହେଲୁମ୍ବ ହେ — / କିମ୍ବା କିମ୍ବା

יבי עיל בנו מגדל בבל (12) צפורה נבל ונדרו א-מִתְרָעַ מִשְׁבְּרוֹתָ דָרְעֵין. כ' אמר

תְּמִימָה וְאֶתְבָּשָׂר כַּי-כֵן דָּמָסָךְ כֵּן-כֵּן אֲנָשָׁה וְאֲנָשָׁה
לְבָשָׂר וְלְמִימָה — בְּעֵינֵינוּ מִתְּבָשָׂר וְמִתְּמִימָה

ଅତିକର୍ମକାରୀ ହେଲୁ ଏହାର ପାଦରେ ପାଦରେ ଏହାର ପାଦରେ
ଏହାର ପାଦରେ ଏହାର ପାଦରେ ଏହାର ପାଦରେ ଏହାର ପାଦରେ

ପଦ୍ମନାଭ କାର୍ତ୍ତିକା ପଦ୍ମନାଭ ପଦ୍ମନାଭ ପଦ୍ମନାଭ ପଦ୍ମନାଭ

...בָּעֵד אֲמֹרֶת רַעַב אֲמֹרֶת שְׁמִינִית

הנפאל של עם ישראל במצוות הנוראה שרים בתכנית זה מהו רם ה-**תירנורא** (גנין) ובדרכיהם (עמ' 144).

בְּעֵדָה וְבְּמִזְמָרָה שֶׁבְּאַתְּ לֹא תַּעֲשֶׂה כַּאֲמָר
בְּמִזְמָרָה שֶׁבְּאַתְּ לֹא תַּעֲשֶׂה כַּאֲמָר

בשנת 1970 נקבעו מינימום שנתי של 4,500 לירות ו-1,500 לירות נוספת על כל יחידת בוגר. מינימום זה היה מושג על ידי כ-1,000 בוגרים בלבד.

תְּמִימָנָה וְמִתְּמִימָנָה. מֵאַלְפַּיְלָה אֲלֹהִים
בְּעֵדֶן וְבְּעֵדֶן. מֵאַלְפַּיְלָה אֲלֹהִים
בְּעֵדֶן וְבְּעֵדֶן.

בְּלִי בַּיּוֹם אֲזֶרֶת אָמֵן : גַּדְעֹן מִצְרָיִם אָמֵן
בְּלִי בַּיּוֹם אֲזֶרֶת אָמֵן : גַּדְעֹן מִצְרָיִם אָמֵן

କାହିଁ ଏହା ଦେଖିଲୁ ନାହିଁ ।

תְּמִימָה מֵאַבְּנָה וְמִבְּנָה תְּמִימָה
תְּמִימָה מֵאַבְּנָה וְמִבְּנָה תְּמִימָה

הנִּזְבָּחַ בְּעֵדֶן כִּי תְּנַצְּרָא
אֲלֹתָהָנִי אֲלֹתָהָנִי אֲלֹתָהָנִי

של שיר אמרי.

הכלל בזאר מציגו משל כל הפרטים האלה, ואבם המבנה של בתווים פשוטי — עד כמה קלה וטכנית הרצאתם ל热血. והוא יתגלו מפעם לפעם.

ונרפה, המשווים אצל אותו מהבר במקורות אחרים. הציגו חילוף של בשורות

תיבות על אותו מילים בסוף הטרויים (1. א-ב., 4. ב.), תיסר הרים (6. 2.),

(2. א-ב ; 5. א-ב), חוליקות המשפעים על-ידי צורה המשאלה פשוטים,

תיבותן הצלעות המקרוית (5), וגָתְרִים ממשיח ותניימאים (3). הרשים

טראוט געלוטן דומ (6), וגָתְרִים ממשיח ותניימאים (3).

ו- (7), הרשים (6. 2. 1.)
(2),

ו- (7), הרשים (6. 2. 1.)
(2),

ו- (7), הרשים (6. 2. 1.)
(2),

בקראו את השיר רצונו מעתנים אלו — כי, שיכרתו לא כוונתו בטעות. נרפה, המשווים אצל אותו מהבר במקורות אחרים. הציגו חילוף של בשורות מברקם אומנותו מברקם המיידים אל-

כלל תחכזק ימים פלאים / [...] ימים פלאים [...] [...] [...]

אל-תַּחֲכֵזָקֶק ימֵי פְּלָאַיִם / [...] ימֵי פְּלָאַיִם [...] [...] [...] :

לברקם מברקם בוגרת בוגרת אל-תַּחֲכֵזָקֶק ימֵי פְּלָאַיִם / [...] [...] [...] [...] :

אל-תַּחֲכֵזָקֶק ימֵי פְּלָאַיִם / [...] [...] [...] [...] :

אל-תַּחֲכֵזָקֶק ימֵי פְּלָאַיִם / [...] [...] [...] [...] :

אל-תַּחֲכֵזָקֶק ימֵי פְּלָאַיִם / [...] [...] [...] [...] :

אל-תַּחֲכֵזָקֶק ימֵי פְּלָאַיִם / [...] [...] [...] [...] :

אל-תַּחֲכֵזָקֶק ימֵי פְּלָאַיִם / [...] [...] [...] [...] :

אל-תַּחֲכֵזָקֶק ימֵי פְּלָאַיִם / [...] [...] [...] [...] :

אל-תַּחֲכֵזָקֶק ימֵי פְּלָאַיִם / [...] [...] [...] [...] :

אל-תַּחֲכֵזָקֶק ימֵי פְּלָאַיִם / [...] [...] [...] [...] :

אל-תַּחֲכֵזָקֶק ימֵי פְּלָאַיִם / [...] [...] [...] [...] :

אל-תַּחֲכֵזָקֶק ימֵי פְּלָאַיִם / [...] [...] [...] [...] :

אל-תַּחֲכֵזָקֶק ימֵי פְּלָאַיִם / [...] [...] [...] [...] :

אל-תַּחֲכֵזָקֶק ימֵי פְּלָאַיִם / [...] [...] [...] [...] :

אל-תַּחֲכֵזָקֶק ימֵי פְּלָאַיִם / [...] [...] [...] [...] :

אל-תַּחֲכֵזָקֶק ימֵי פְּלָאַיִם / [...] [...] [...] [...] :

אל-תַּחֲכֵזָקֶק ימֵי פְּלָאַיִם / [...] [...] [...] [...] :

אל-תַּחֲכֵזָקֶק ימֵי פְּלָאַיִם / [...] [...] [...] [...] :

אל-תַּחֲכֵזָקֶק ימֵי פְּלָאַיִם / [...] [...] [...] [...] :

אל-תַּחֲכֵזָקֶק ימֵי פְּלָאַיִם / [...] [...] [...] [...] :

רַבָּתְּנֵי תְּמִימָה וְעַמְּדָה וְעַמְּדָה
וְעַמְּדָה וְעַמְּדָה וְעַמְּדָה וְעַמְּדָה

אנו לא מודים לך על עזרתך בפזון — אך נזקן

କାହାର ପାଇଁ କାହାର ପାଇଁ କାହାର ପାଇଁ କାହାର ପାଇଁ
କାହାର ପାଇଁ କାହାର ପାଇଁ କାହାର ପାଇଁ କାହାର ପାଇଁ

רְבָעִים אֲמַנְתִּים וְהַזְּבָדִים כְּלֹא
בְּגַדְתִּים כְּלֹא בְּגַדְתִּים כְּלֹא בְּגַדְתִּים כְּלֹא בְּגַדְתִּים

ପାଦ ଧୂଳ କରି ମନେ ହୁଏଇଲା
ଅତେ ଏହା ହୀନ୍ଦିଯା ହୀନ୍ଦିଯା

ପାଇଁ ଏହାର ମଧ୍ୟ କିମ୍ବା ଏହାର ମଧ୍ୟ କିମ୍ବା ଏହାର ମଧ୍ୟ
ଏହାର ମଧ୍ୟ ଏହାର ମଧ୍ୟ ଏହାର ମଧ୍ୟ ଏହାର ମଧ୍ୟ

תְּמִימָה תְּמִימָה תְּמִימָה תְּמִימָה תְּמִימָה תְּמִימָה

ଲୁହ ଏ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ କାହିଁ

לא בתק"ר¹³ ומכוסך על כל הארץ: "הַמְּמָרֵן תֹּאֲלֵת שְׁמַרְתָּה" – מושגנו הוא לארשייה כולה שביבל או לנצח הארץ באליהו נבון.

“**מִתְּבָאֵר**” מילוי אוניברסיטאי נפוץ במקומות ים-תיכוניים, ומי שמשתמש בו ישב בטַהֲרָה.

אנו מודים לך על תרומותך ותומךך בזמנינו וברוחך.

ନୀତି କାମ ପାଇଲାଗାନ ନାହିଁ ଦେଖି ଆଜି କାମ କରି ଥିଲା ?

କାହାର ପାଇଁ କାହାର ପାଇଁ କାହାର ପାଇଁ
କାହାର ପାଇଁ କାହାର ପାଇଁ କାହାର ପାଇଁ
କାହାର ପାଇଁ କାହାର ପାଇଁ କାହାର ପାଇଁ
କାହାର ପାଇଁ କାହାର ପାଇଁ କାହାର ପାଇଁ

תְּמִימָנָה וְעַמְלָה : וְאֶת-בְּנֵי-עֲמָקָם יְמִימָנָה וְעַמְלָה

לפניהם לא נתקל בפער בין הכתוב ודבריהם. אולם מילויים אלה יתנו לנו סבירות נוספת לטענה כי מנגנון הדרישות של הלקוחות מושג במלואה.

ՀԱՅՈՒԹՅՈՒՆ

במידותה, ומוגנו ולהלאה בשלוחה לא-ארץ-ישראל גם פקרים וגדודים. אַפְּגָנִים
מסופק אֶם פִּינְטוֹן יְתִוְרִי הַרְאָה לְלִלְתָּן בָּהָרָה בְּאַרְצֵינוּם
הַקִּסְרָה שְׁבָה נְשָׁרָה תְּגִבָּתָה תְּאַמְּתָה תְּאַמְּתָה תְּאַמְּתָה
(מלך), וְעַל כֵּן בְּנָהָה לִי עֲתָה שְׁאַלְמָה לְהַדְרָה
הַמְּאָה הַרְבִּיעִית. וְהַאֲלָל וְהָא צָבָן קָדוֹם לְקַלְיָה לְפָרָה
שְׁחָא חַי בֵּין סֻרְךָמָה הַרְבִּיעִית לְפָרָה תְּגִבָּתָה תְּמִשְׁגָּה

לְבָנִים כְּשָׂרְבָּנִים אַלְמָנָה שְׁלָמָנִים
בְּבָנִים בְּבָנִים, בְּבָנִים, בְּבָנִים,
אַלְמָנָה אַלְמָנָה, אַלְמָנָה, אַלְמָנָה,
בְּבָנִים בְּבָנִים, בְּבָנִים, בְּבָנִים.

תְּבִרְתָּה קְרָבָה לְלִלְתָּן, אַלְמָנָה שְׁלָמָנִים
לְבָנִים בְּבָנִים, בְּבָנִים, בְּבָנִים,
אַלְמָנָה אַלְמָנָה, אַלְמָנָה, אַלְמָנָה,
בְּבָנִים בְּבָנִים, בְּבָנִים, בְּבָנִים.

קְרָבָה לְלִלְתָּן, אַלְמָנָה שְׁלָמָנִים
לְבָנִים בְּבָנִים, בְּבָנִים, בְּבָנִים,
אַלְמָנָה אַלְמָנָה, אַלְמָנָה, אַלְמָנָה,
בְּבָנִים בְּבָנִים, בְּבָנִים, בְּבָנִים.

תְּבִרְתָּה קְרָבָה לְלִלְתָּן, אַלְמָנָה שְׁלָמָנִים
לְבָנִים בְּבָנִים, בְּבָנִים, בְּבָנִים,
אַלְמָנָה אַלְמָנָה, אַלְמָנָה, אַלְמָנָה,
בְּבָנִים בְּבָנִים, בְּבָנִים, בְּבָנִים.

ה ע ר ו ת

1. עיין במאפח למאמר זה.
2. מ. זולא, *פִּרְנָה גִּינִּי*, הוצאת שוקן, ברלין תחר"ג / 1938.
3. טפסטם הוושם ליגי, בתרנסטטן בסיסטנסטטן, ג'ן 1944, י. ו. זידר, בספר הריבול בשנות האנגליה של ביר-הדריך בסיסטנסטטן, מ. זולאי בריי, נ' נטה.
4. לד. הילר (בדאנסטטן), מג 1-31; ועין י. שפיגל ב"הארה" (1963), מג 397-398.
5. ג'. שטטר ב"ג'אנַטְרָהַרְבִּרְטָלִרְבִּיְרִיְיִדְיִיךְ" (1902), 504-506; ועין שם 7.42-774.
6. א. מירסקי מלחצבון של צורות היפות — ב"דיזערת המכונן להקר השירה העברית" (3-14, ורשה 1958).
7. מחרקו של מ. ז. רבנוביץ יופיע בקרוב בשלמותה. פרקים אחדים מתוך ספרו "הנוקות סונגרים רומזות למספריהם של הנמנזדים או של היפות במחורת זראי (למכתה, הערת 2).
8. א. מירסקי, עיין לעיל.
9. והנה דגימות אחרות של הרים מעניות בפתחינו: ממותה — אמותה — אמותה — ליפוי (111 מלעל ומלעל); נטע (70, כב"ל); שם — יתמה — צמה — ראה (167); פכח — גזח (261); סלע — הצניע (55); רוץ — ראה (176). בבר. לחותהן אלוי רם צליי (177).
10. ל. דומם ולא להרוויח. דגימות מסוימות במאמרו של מ. זולאי, מהקורי יוני (קדוצות 207-219, 1963).
11. הרכינה כאן לנאמר שוכר בערלה 3 לעיל.
12. למשל: אֶבְּלַלְלָדְרָן לְאַלְמָנָה שְׁלָמָנִים (131); יהודית ומיוחה ונאב אין לו (240).
13. הבאיה ג'י. ואלן המעתיקות אורה דרווין באנדרה ג'ני, הערלה 8 (עמ' 11).
14. ש. לבינמן, חנות ימי, ב"ט"ר 221-250, (1939).
15. J. Schirmann, Hebrew Liturgical Poetry and Christian Hymnology, r.agogic Quarterly Review Vol. 44 (1953), 123-161.

כירור בדברי הפייטן "וותשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגוזה" ועל כפיפות הפייטנים להלכה

הפייטן יונתנה תוקף¹ הוא אחד הפיאוטים המפורסםם ביותר מבין הנאמרים בימים הנוראים. ברצוני להעכבר כאן רק על משפט אחד מתוךו, זה המצוין בcourtת, שגרם במשך הדורות ל��שי מסויים אצל רוכתוינו. נסקור כיצד הם התמודדו עם הקשי היה, ומה ניתן להוסיף על כך². נגענו במאמר גם בשאלת דבר היחס בין הפייטנים וההלכה, ובסוף דברינו עמדנו מעט גם על 'מעשה דר' אמן'.

א. שאלת מהרש"א ופתרונויה

במסכת ראש השנה דף טז ע"ב איתא:

ואמר רב כי יצחק ארבעה דברים מקרעין גור דין של אדם, אלו הן: צדקה, צעה,
שינוי השם ושינוי מעשה. צדקה דכתיב 'צדקה תציל ממות'. צעה דכתיב
'ויעצקו אל הי' בצר להם וממצוקותיהם יוציאם'. שינוי השם דכתיב 'שרי אשתק'
לא תקרא את שמה שרוי כי שורה שמה, וכתיב 'זברכתו אתה וגם נתתי ממנה לך
בן'. שינוי מעשה דכתיב 'ירא האלים את מעשיהם', וכתיב 'זינחם האלים על
הרעה אשר דבר לעשות להם ולא עשה'. ויש אומרים אף שינוי מקום דכתיב
'ויאמר הי' אל אברהם לך מארץ' והדר וצאשך לגוי גדול'. ואידך, הוא זכות
דארכן ישראל הוא דאהניה ליה.

לא נדון בכל הפרטים האמורים בקטע זה, אלא רק בפרט אחד שעורר מהרש"א.
מהרש"א שואל, כיצד מתיישבים דברי הפייטן בתפלת יונתנה תוקף: "וותשובה ותפילה
צדקה מעבירין את רוע הגוזה" עם האמור כאן. כאמור, מדובר מנה הפייטן רק שלושה
דברים המעבירים את רוע הגוזה, בעוד שרבבי יצחק מונה ארבעה דברים, ולדעת הייש
אומרים יש להוסיף עוד דבר חמישי. לשאלת מהרש"א מצאתי את המש החשובות
המפורטות בהמשך². לצורך ההבנה נמיין את התשובות לפי העיקרונות המנחה אותן.

1. בחלק מהדברים האמורים כאן נגע גם הרב זאב גוטהולד במאמרו 'תשובה תפילה וצדקה', מחנינים ס, תשכ"ד, עמ' 30-35, אולם בגישה שונה, כפי שיראה המעיין.
2. תשובה נוספת נאמרה על ידי ריא"ל, האדמו"ר מגור, בחידושיו שפטאמת, ולא מניתיה כאן.

1. תשובה מהרש"א

מהרש"א עצמו השיב, כי הפיטין סבר רבי יצחק והוא השתמש בדבריו באופן הבא: 'צדקה' נמצאת בדברי הפיטין על יסוד האמור בתלמוד; 'תפילה' בדברי הפיטין הלא היא 'צעקה' המוזכרת בתלמוד; 'תשובה' בדברי הפיטין מקבלת לשינויו מעשה. השאלה היא מה בדבר 'שינוי השם' המוזכר בדברי רבי יצחק ואינו מזוכר על ידי הפיטין. על כך השיב מהרש"א, כי יש להבין את משמעות 'שינוי השם' ו'שינוי המקום' המוזכרים בתלמוד. הרי לא יעלה על הדעת כי אדם שחתא ולאחר מכן ישנה את שמו או את מקומו, יכופר עוננו ואיננו עוד. שינוי זה אינו משנה במאומה את אישיותו של החוטא, ומדווע אףוא יכופר עוננו? זאת ועוד, המקראות בתלמוד המבאים ראייה מאברהם ומשרה אינם עוסקים במקרים שאברהם ושרה חטאו, אלא, כפי שאומר מהרש"א, נgorה עליהם גזרה. נמצא, כי שינוי השם ו שינוי המקום אינם באים ככפרה לחטא, אלא נועדו לבטל את הגזרה. שינוי השם ו שינוי המקום המוזכרים לגביהם גם לא נעשו מיזמתם, אלא נעשו אך ורק בעקבות ציוויו ה'.³

לדעת מהרש"א מנה הפיטין רק דברים הבאים ככפרה על חטא, ולפיכך לך מדברי רבי יצחק רק שלושה דברים, שהרי, כאמור, 'שינוי השם' אינו בא ככפרה על חטא. לעומת זאת, רבי יצחק והיש אומרים לנו את כל הדברים המבטלים את הגזרה, בין שבאים על חטא ובין שאינם באים על חטא. אפשר שמהרש"א סבר כי זו הסיבה שהפיטין משנה את לשונו של רבי יצחק, ובמקום לומר "מרקעין גור דין של אדם", נקט בפיות את הלשון "מעבירין" את רוע הגזרה. השינוי האתר בלשון ('תשובה' במקום 'שינוי מעשה') הוא נראה לצורך הפיטות עצמו.

2. תשובה הרוב בעל עורך לנרי'

רבי יעקב עטילנגר בספרו 'ערוך לנרי' התיחס לשאלת מהרש"א, ותוירכו בניי אף הוא על אותה גישה.

בראשונה הוא שואל על סדר דבריו של רבי יצחק, שהרי לפי סדר המקראות המוכאים כראיה, סדרם היה צריך להיות שונה. בתחילת היה עליו לומר 'שינוי השם' שלגביו הובא פוסוק מאברהם, אחר כך 'שינוי מעשה' שלגביו הובא פוסוק מנביאים, וכן הלאה. לדעת 'ערוך לנרי', רבי יצחק לא נקט בסדר המקרא, אלא בסדר חשיבות הדברים: החשובה ביותר היא הצדקה הוגאל והיא מצילה ממות; לאחר מכן מופיעה הצעקה.

3. דבר זה נאמר במהרש"א בדרך אגב בחריוציו השני: "ו אין סבר דשינוי השם בעולם אלא ציווי השם יתפרק יבטל הגזרה", וממנו אני למד שסביר לנו כייס להיוון החשוב.

4. דרך אגב אצני כאן, כי גודלי החסידות הסבירו את הלשון 'מעבירין' בדרך מיוחדת. לשון 'מבטלין' משמעותה ביטול מוחלט, ואילו לשון 'מעבירין' פירושה כי מעבירין את הגזרה מייד מוסים לעיד אחר, כגון מיהודי לגוי וכדר, אבל אין היא מabit להלוטין. ראה: שוויית נחלה לישראל לר' י"ם היבר, לבוב תרליין, חלק שער בת רבים, אות צו. וכען זה מובא בספר הידושי תורה ותולדות קול אריה לר"ב שפיצר, מהר"ד ר' שורץ, ברוקלין תשכ"ג, עמ' יב, העורה יב.

המיצילה ממצוקה, שהיא פחתה קשה ממשות; לאחריה מנוי שינוי השם משנה את המזל, ואחר כך שינוי מעשה שפועל להעביר את הרעה שעדרין לא באה, הינו שזו הצרה הפתוחה ביותר.⁵

לפי זה ניתן לישב את שאלת המהרש"א. הפיטן אמר 'מעבירין את רוע הגזורה', אבל שינוי השם ושינוי המקום אצל אברהם ושרה לא שינו את רוע הגזורה, שכן לא הייתה קיימת לגביהם. לגביהם מולם גורם להם, ועל ידי שינוי השם והמקום נשנה המזל.

אמנם לפי דברי 'עורך לנרי' יקשה מדוע כלל רב יצחק את שינוי השם בין הדברים המבטلين גזר דין של אדם, והרי שינוי שם איינו מבטל גזרה אלא רק משנה את המזל. אך משיב 'עורך לנרי' כי אכן שינוי השם איינו קשור לкриיעת גזר דין, והוא הוזכר אגב גרא דשאר הדברים. נראה לי שדברים אלו קשים, שהרי שינוי השם נמנה שלישי ואחריו נמנה עוד שינוי מעשה, ואזכור אגב גרא הולם את הדבר המאוחר יותר ולא את הדבר האמצעי.

למעשה, תשובה 'עורך לנרי' היא היא תשובה מהרש"א שהבאו לעיל, וההבדל ביןין דק ביותר. 'עורך לנרי' ניסה להסביר את סדר הדברים, על פי זה הסיק ששינוי השם קל מקודמי ועל יסוד זה הגיע להסביר על אודות המזל. מהרש"א לעומת זאת לא עסוק בשאלת הסדר והגיע להסביר על אודות הגזורה מכיוון אחר. מכל מקום שניהם מסכימים כי שינוי השם ושינוי מקום הם יוצאי דופן, אלא שלפי מהרש"א הם מבטלים את הגזורה שנגזרה אף ללא חטא ואילו לפי 'עורך לנרי' הם מבטלים את המזל. כאמור, ההבדל בין שני ההסבירים דק ביותר, ולכורה ניתן לומר שגם שוגם המזל הוא למעשה לשגה מאת הבורא.

3. תשובתו השנייה של מהרש"א

מהרש"א מצין, כי היו שפירשו ששינוי השם ושינוי המקום באים ככפרה על חטא, שאם לא כן, כיצד יכולים שינוי השם ושינוי המקום לשנות את הגזורה? ואכן, כך כתב הרמב"ם:⁶

מדרכי התשובה להיות השב צועק תמיד לפני השם בכלי ובתחנונים, ועשה צדקה כפי כחו, ומתרחק הרבה מן הדבר שחטא בו ומשנה שמו כלומר אני אחר, ואני אותו האיש שעשה אותן המעשים, ומשנה מעשו כולם לטובה ולדרך ישרה, וגולה ממקומו, שגלוות מכפרת עון, מפני שגורמת לו להכנע ולהיות עני ושפלה רוחה

נראה כי הרמב"ם סובר ששינוי השם ממשמעותו כמו שכח המאירי בפירושו בראש השנה שם: "ויעשה בעצמו תחבות להתעורר בשינוי הנגוטיו כגון שינוי השם, עד

5. יש לציין כי ישוב זה מתאים לנוסח הגמara שלפנינו. אבל כפי שהעיר בעל דקדוקי סופרים, בשני כתבי יד וכן במקורות נוספים, מהם גם ברמב"ם הלכות תשובה פ"ב ה"ב, עקה נסדרה לפני צדקה.

6. מהרש"א הביא כראיה את דברי הסמ"ג, עשין יז, ואת הר"ן, אבל הסמ"ג בניו מבן על הרמב"ם. לכן העדפת להביא את דברי הרמב"ם שניטוחם גם ברור יותר.

שיתעורר בשינוי זה שהוא אחר ושההגותו יתחדש בהתחדשות השם.⁷ גם שינוי המיקום אינו רק שארם מעתיק את מושבו ממקום למקום; הכוונה היא לגלות שיש בה יסורים וטלטולים הגורמים לחוטא להיכנע לפני ה'. לפיה זה עולה כי הדברים שמננו רבץ יצחק והיש אמורים, באים כולם ככפרה על חטא. כמובן, קשה משינוי השם והמקומות שאינם קשורים לחטא אצל אברהם ושרה. لكن הסביר מהרש"א שהbabat הסימוכין מאברהם ומשרה הכוונה כי האדם ילמד מabrahom ומשרה ששינוי השם והמקום פועל לגביבם כאשר היו נקיים מכל חטא, ועל ידי כך ישים אל לבו לשוב בתשובה שלמה ולהיות אדם אחר.

והנה מהרש"א לא כתוב כיצד יתיישבו דברי הפיטן לפי גישתו השנייה, וצריך ביאור אם הוא סבור שכן דברי הפיטן יכולים להתיישב בזאת, או שמא לפני גישה זו הם מוקשים. נראה בעיני שמהרש"א סבור כי יש לישיב מעתה את דברי הפיטן באופן הבא: הפיטן השתמש במכונן יתשובה, הואיל ומונח זה הוא כולני יותר מאשר 'שינוי מעשה' שנקט רבץ יצחק, והוא כולל גם את 'שינוי השם' וגם את 'שינוי המקום'. ועדין צריך בירור אם אכן זו כוונת מהרש"א.

4. תשובה רבץ עקיבא איגר

רבץ עקיבא איגר בגליון הש"ס כאן כתב: "בתשובות הרא"ש סוף כל יז הביא הנוסחא ג' דברים מבטلين הגוזרת וכוריו ז"א אף שינוי השם".⁸ לא נתרש בדברי הרא"ש מה הם שלושת הדברים המבטלים את הגוזרת לפי שיטת רבץ יצחק. אף שאין הוכחה ודאית מה הם שלושת הדברים, מסתבר שהם צדקה, צעקה ושינוי מעשה. על כך הוסיף הייש אומרים את שינוי השם.

נראה כי מדובר רבץ עקיבא איגר אפשר ללמוד שכוננותו הייתה הן לציין לנוסח והן לישיב את שאלת מהרש"א בצורה אחרת. כאמור, לפני הפיטן היה נוסח אחר בחלמוד, כמו שמצוינו בתשובה הרא"ש, ולפי נוסח זה דברי רבץ יצחק הם ממש בדברי הפיטן. אמנם יש להעיר כי לא מצאנו עדות על נוסח זה בכתביו היד הנמצאים לפניו וגמ' לא אצל הראשונים.⁹ יתר על כן, לפי נוסח זה עליינו לומר כי עניין שינוי המקום לא נזכר

7. וכן כתב גם בחיבור התשובה, מאמר א פ"ט, מהד' ר"א סופר, ניו יורק תש"י, עמ' 193: "שיעורת את שמו עד שידמה בעצמו היותו נהפק לאיש אחר יתעורר בזה לחדרן כל הנגתו ולשנות כל הכוונתו, יהיה לו שמירה מעולה מחזר לטورو עוד".

8. נוסח דברי הרא"ש מקומים גם במהדרה המתוקנת של שו"ת הרא"ש, על פי כתבי יד ודפוסים ראשונים, בעריכת י"ש יודלב, ירושלים תשנ"ד, עמ' פד. עם זאת תמהה הדבר כי לא העירו במהדרה זו מאומה על נוסח הרא"ש במסכת ראש השנה, והמעיין סבור שנוסח זה נמצא לפניו בתלמוד, בעוד שנוסח זה הוא כנראה נוסח ייחידי.

9. רח"ד שעוזל, ביאורים לגליון הש"ס של רע"א אשר במסכת ראש השנה, הדרות יב, תש"ך, עמ' 120, כתב כי הרא"ש עצמו הביא בפסקיו (אות ה) את מאמר רבץ יצחק בנוסח ז' דברים, וכן אי אפשר לומר שהוא לפניו נוסח אחר. לדבריו, הרא"ש כיוון בתשובהו לבראשית רבה פרשה מוד, יג, מהדר' תיאודור-אלבק עמ' 434 (ראה להלן, הערא 21), ולא לתלמוד הbabeli, כפי שהוא הבנו את

"ותשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזהה"

בתלמוד גם נזכר בתלמוד הדיוון הקצר בעקבות הפסוק שהובא כראיה לכך.¹⁰ אכן נראה יותר לומר כי בתשובות הרاء"ש נפלת טעות, וצריך לומר: "דר' דברים מבטלים הגזירה וכו'... שינוי השם".¹¹

5. פתרון הבניי על ידיעה חדשה - נראה שמחבר 'ונתנה תוקף' הוא יני כל הפתורונות שמנינו עד הנה בהן יסודית שהփיטן הכיר את סוגיות התלמוד היבלי והוא כפוף לה, וכך עליינו ליזור התامة ביןו לבין הסוגיה. נראה כי ברקעה של הנחה זו עומדת העובדה כי מחבר הפוט, רב אמן ממנצא, פעל בראשית המאה הי"א באשכנז.¹² דברים אלו מתבססים על המסופר מאה וחמשים שנה מאוחר יותר על ידי רב אפרים ב"ר יעקב מבונא, כפי שמובא בספר אור זרוע לרבי יצחק ב"ר משה מווניינה שפועל במאה הי"ג.¹³

אבל עתה ידוע לנו בבירור כי 'ונתנה תוקף' הוא פيوת קדום. אלו דברי ר' דולדשטיידט בנידון זה:¹⁴

הקרובה למוסף יומ א' [של ראש השנה] 'אורפֶד מַאֲדֵי' היה של הקלירי... חלקו

דבריו עד עתה. אגב, יש להעיר כי לשון הרاء"ש היא "כראמרין שלשה דברים" וכו', ובדרך כלל הפניה סתמית מסווג והכוונה לתלמיד היבלי ולא למקורות אחרים. מכל מקום, ר' ד' שעוזל סבור כן, הוואיל ובבראשית רכה מצינו שהנוסח הוא 'אי' דברים', ובמודרש שם הוסיף רב הונא בשם רב יוסף "אף שינוי שם ומעשה טוב", ואלו כיון הרاء"ש באמרו זיש אומרים'. וממשיך הרב שעוזל ואומר: "וכתב ויש אומרים (שלא נמצא במדרשו) מפני שריגת ליישנא דסוגיא דילן". אלא שלדבריו לא בורה כלל מטרת רב עקיבא איגר בהערתו; וכי זה המקום היחיד שמצינו חילופי נוסח בין היבלי והמדרשי?

10. בדקדוקי סופרים שם, אותן ע, ציין כי בשאלות פרשת האזינו וכן באגדות התלמוד ובס' המוסף ליהיא: "זיאידך הווא... ליה". אבל גם לפי נוסח זהמנה רב יצחק ארבעה דברים, ויש אומרים' הוסיפו עליו את שינוי המוקם.

11. ניתן להגיה בנסיבות שונות, אבל אני מעדיף צורה זו הוואיל והנושא הנידון שם הוא שינוי השם.

12. ראה: א' גروسמן, חכמי אשכנז הראשונים, ירושלים תשמ"א, עמ' 35.

13. חלק ב, סוף הלכות ראש השנה, סי' רעו, עמ' 125. לבוארה לאור זאת יש לטען שההנחה שחייב אשכנז ידע כי המחבר הוא רב אמן ממנצא אינה נכונה, שהרי המסורת על כך נמצאת בספר אוור זרוע שנדרפס לראשונה רק בשנת תרכ"ב, ולא היה אפוא לפמי חכמי הדורות. ברם אין זו טענה, שהרי לא רק שחילוקים מספער אוור זרוע היו נמצאים בכתב יד אצל חלק מחכמי אשכנז, אלא שמעשה דרב אמן' היה כתוב כבר במחוזרים קדומים לדפוס, כפי שתכתב למשל במחוזר רומה שנת ש"א לאחר 'מעשה דר' אמן': "זה העתק במחוזר ישן אותן באות מהעתיק שהעתיק אדם אחד מכתיבת ידו של ר' יצחק ממיינה זיל בעל אוור זרוע", וצווין על ידי אל לנדסהוט, עמודי העכobia, ניו יורק תשכ"ה (מהדי' צילום), ערך ר' אמן', עמ' 45-46. והוא גם: י"מ אלבוגן, התפילה בישראל בהתפתחותה ההיסטוריה, תל אביב תשל"ב, עמ' 274, ועמ' 456 הערכה 35.

14. ר' גולדשטיידט, מהדור מימים גוראים א, ראש השנה, ירושלים תש"ל, עמ' מא-מב. כתבי הגניזה שהתכוון אליו גולדשטיידט מצוינים בגוף המוחזר בעמ' 169.

הקרובה הם:¹⁵ מגן: אופד מואז... סילוק (אבד)... קדושה, ובה ארבעה חלקים... בכל קהילות אשכנז וצרפת אומרים כסילוק יונתנה תוקף'. פיות זה כנראה קדום לקלידי, מקורו בא"י, והוא ידוע לנו גם מכתבי יד של הגניזה.

כיום ניתן להוטף עוד כמה פרטים על דברי גולדשטיינט. כתוב היד הנמצא באוסף ריינר מס' 77 כולל קטעים מהקדושה של הקליר 'את חיל יום פקודה' (שהחרית בראש השנה),¹⁶ ומעורכמים עליהם פיותים מתוך קדושה אחרת. אם לנפה מן הקדושה את פיותי הקליר הידועים לנו, נקבל בפתח רצף של פיותים (החל מפיוט ד') הדומה להפליא לרצף המוכר לנו מפיוטי יני.¹⁷ השוואת רצף זה עם הפיותים המקוריים בכתוב יד הקדום שהשתמש בו גולדשטיינט,¹⁸ מעלה כי קיימת ביןיהם זהות מוחלטת בפיוטיו ו, צ. פיות ח הוא הפייט יונתנה תוקף'. מכאן מסתבר לומר,¹⁹ כי הפייט יונתנה תוקף' חובר על ידי יני.²⁰ מכאן גם למדנו, כי פיות זהה נאמר במקורה בשחרית של ראש השנה נמצאו למדים כי יונתנה תוקף' חובר כנראה על ידי הפייטן הידוע יני, שבעל בארץ ישראל בתקופה קדומה. גם אם אין אנו בטוחים בזיהויו של יוצר הפיוט, הרי ברור כי יונתנה תוקף' הוא פיוט שחובר בארץ ישראל בתקופה קדומה. ידיעה זו פותרת את הקושי שהעמיד עליו מהרש"א בדרך חדשה. פייטני ארץ ישראל, במיוחד הקדומים שבhem, לא השתמשו כל עיקר בתלמוד הבהיר, וכנראה לא היכרוו בערכתו כפי שהיא לפניינו. ברור אפוא שאת מקורו של הפייט יש לחפש בתלמוד הירושלמי ובמדרשי ארץ ישראל. ואכן מצינו בירושלמי תענית פ"ב, סה ע"ב:²¹

15. השמטה את המספר באותיות שנקט בו גולדשטיינט, כי אין הוא תואם את המקובל ביום כסימון חלקי הקדושה.

16. תיאור כתוב היד אצל צ"מ רבינוביין, מהוחר פיטורי רבי יני א, ירושלים תשמ"ה, עמ' כז.

17. את המבנה של קדושות יני לכל אורכו תיאר מ' זולאי, פיטרי יני, ברלין תחר"ג, עמ' נח-זxic.

18. סימנו אצל גולדשטיינט קג, והוא כתוב יד קימברידג', H8.6-T. צורת הכתיבה של כתוב היד מצביעה על קדומו, כפי שמסדר לי יידי מר בנימין לפלא.

19. יי' יהלום, פיות ומציאות בשלוחי הזמן העתיק, תל אביב תשנ"ט, עמ' 237, כתוב: "מחינת הרעיון יכול היה יונתנה תוקף' להיחב על ידי יני, ובקטיע גינוי קדושים אבן משמש יונתנה תוקף' סילוק לkadushata הינית לראש השנה". יהלום לא פירט מה הן ההוכחות לקביעה זו, אך דומה שאפ' הוא עמד על מה שכתבנו כאן.

20. כל הדברים הללו נאמרו לי מפי יידי מר בנימין לפלא. עוד הוסיף ואמר לי, כי בכתב יד קדום מאד שבגניזה (כי אדרל 2131/6, כתוב יד קדום מאוד המנקד בקידוד ארצישראלי עתיק) והוא מזא כתע מפיוט ו הנמצא בכ"י ריינר ובכ"י קימברידג' לצד האחד, ובצדו השני חלק יונתנה תוקף'. מכאן הוכחה נוספת לקדומו ולמקורו האפשרי של יונתנה תוקף'. עוד העירני מר לפלא, כי הוא גילה בכתב יד שבגניזה את הסילוק המקורי של הקדושה אופד מואז, שלדברי גולדשטיינט אבד ואני נמצא, והוא עתיד לפרסמו בע"ה.

21. גם בבראשית רבה פרשה מד ג, מהדי תיאודור-אלבק עמ' 434, איתא כן, אלא שם (עמ' 435-434) נוספו עוד מאמריים שבחלקים דומים לבבלי: ר' יודן בשם ר' לעוז שלשה וברבים... ר' הונא בשם ר' יוסף אף שינוי השם ומעשה טוב... ויש אומרים אף שינוי מקום... ר' מנא אמר אף תענית'.

"ותשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגורה"

א"ר לעזר ג' דברים מבטלים את הגזירה קשה²² ואילו הן תפילה וצדקה ותשובה ושלשתן בפסקוק אחד: ייכנעו עמי אשר נקרא שמי עליהם ויתפללו (דה"ב ז', יד) זו תפילה, ויבקשו פנוי זו צדקה כמה דעת אמר אני בצדך אחותה פניך (תהלים י"ז, ט), וישבו מדריכיהם הרעים זו תשובה.

הרי לנו מוקורו²³ של הפיטין באופן ברור,²⁴ ושאלת מהרש"א אינה קיימת כל עיקר.

ב. מקורות ארץישראלים כבסיס הפיוטים

1. דין נסף בדברי הפיטין ובמקורותיו

עם זאת, גם פתרון זה זוקק ללבון נוסף. עדין יש מקום לשאל מדוע Shi'ah הפיטין מסדר הדברים שכירושלמי.²⁵ שאלת זו כבר עמדה על הפרק בפני חכמים, כפי שמעיד רביה מהת, תלמיד מהרש"ל²⁶:

ואומר ונתנה תוקף ואח"כ ותשובה ותפילה וצדקה כך נמצא בכל המחוורים חדרשים גם ישנים. רק חדרשים מקרוב באור²⁷ אומרים ותפילה וצדקה ותשובה על פי

22. בראשית רכה ליהא: "קשה".

23. העפני להביא את הירושלמי ולומר כי הוא מקורו של הפיטין, הויל ובירושלמי נוכרים רק שלושת הדברים המבטלים גזירה קשה. אבל ברור שאין כל מנעה לומר כי מקורו של הפיטין היה בראשית רבה, והפיטין מצא לנכון להביא רק את דעתו של רבי יודן בשם רבי לעוז. יש לציין שגולדשטייט בפירשו (לעיל, הערה 14) מציין בראשית רבה במקורו של הפיטין. אמנם אין הוא נכנס לכל הדיון המובא כאן.

24. ר' משה קוגני, המצרף ב, פראג תרי"ז, עמ' ו, סי' קלג, נשאל בדברי המקורו של הפיטין, והשיב כי מקורו בירושלמי ובבראשית רבה, אך לא העיר מאומה על דברי מהרש"א.

25. מ' שלצרא במאמרו 'Penitence Prayer and (Charity?)', in: M. Brettler and M. Fishbane (eds.), *Minha le-Nahum*, Sheffield 1993, pp. 291-299 שהעמידני על מאמר זה, סבור כי מקורו של הפיטין הוא תנחומה (הנדפס נח ח יד ע"ב), הויל ושם מזכיר בעונש שבא על האדם כתוצאה ממשיו הרעים ולא כగורה שמיימת לאל טעם. אורlam ראיינו לעיל כי המפרשים כבר דנו בשאלזה זו, ואין הכרח לומר משום כך כי התנחומה הוא מקורו של הפיטין. על יסוד הקביעה שהפיטין סמך עצמו על התנחומה, סבור שלצרא (עמ' 294) שnitan לישיב בפשטות גם את הסדר gemeinsatz בפיוט, שחרי כך הוא הסדר בתנחומה: תשובה, תפילה, צדקה. אבל בתנחומה נח יג (מהדי בובר יט ע"א), מוצאת אותה דרשה כבנדפס, אבל הסדר שם הוא: תפילה, תשובה, צדקה. יש לציין כי בтанחומה אין אסמכתא מפסיק, ואתה רואה שאין לסמן על הנוסח של סדר הדברים כאשר אין צמוד לפסקוק.

26. מטה משה, חלק חמישי, לנדרון חז"י, סימן תתייח, עמ' רנט-רט.

27. בכתב יד אוקספורד 170 Opp. 1205 בקטלוג נוביואר; צילומו במכון לחצולם כתבי יד עבריםם בירושלים - ס' 16665 (1666), המכיל פירושים על המחוור, דף 121, על המילים "מעבירין את רוע הגזירה" נמצא כך: "מעבירין אותה תפילה וצדקה ותשובה. נ"א תשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה, א"ר יודן בשם ר' אלעוז ג' דברים מבטלים גזירה קשה ואילו הן התפילה והתשובה והצדקה ושלשתן בפסקוק אחד... ועל כן יש Lageros ותשובה ותפילה וצדקה [בגילדין הוגה: תפילה

המדרשה אמר רבי יודן שלשה דברים מבטלים גזירה קשה של אדם ואלו הן... ונראה אכן לשנות כל כמו שכח בדרשות מהרייל' וזו²⁸ אמר מהרייל' שגאה הוא ביד המגיהים את הספרים של העצור שמא המסדר היה גדול יותר מהמגיה, כל שכן הכא דין לשבש ספרים קדמוניים ולא אשטעיט שום אחד מהם שהיה כתובם כזה הסדר. וכן יסוד הפייטן ביווצר לשכת שובה סדר תשובה תפלה צדקה. וכן מהרייל' שהיה מדרך בכל מלא ומלה היה אומר ותשובה ותפלה וצדקה דלא כסדר קראי.²⁹ ואמר³⁰ השובה ותפלה ר'ל ע"י התשובה הקדומה לתפלה... וכי יודע מה היא כוונת המסדר, ואפשר שהיה כוונתו על דרך הנעלם סוד שהוא סדר הבניין בינה תפארת מלכות, והבן והלכן אין לשנות. וכן רأיתי כל רבתוי נוהגים שהיו אומרים ותשובה בראשונה וכל המשנה ידו על התחתונה.

למננו מדברין; כי ברור היה גם למרייל' וגם בדורו של 'מטה משה' שמקורו של הפייטן הוא מדרש בראשית רבה (או הירושלמי),³¹ אלא ש衲קשו מודיע שינה הפייטן את סדר הדברים מן המדרש. לפיכך נמצאו אנשים בזמןו של בעל 'מטה משה' שהגינו את המחווריים ושינוי את הסדר, ובכלל 'מטה משה' התנגד לכך. אחד מנימוקיו הוא שקיים זה קודם, וכבר בספר מהרייל' מודגם שהרייל' היה אומר "דלא כסדר קראי", וכי שהרייל' לא נמצא לשנות את הסדר,³² אף אין לנו לשנות. בעל 'מטה משה'

ואזקה ותשובה] כן מצאתי בפסקתא בפרק' ביום השמיינ עצרות" [= פסקתא דרב הנא, מהד' מנלבוים, עמ' 425]. בכתב יד אחר של פירוטים למוחרם (אוקספורד 1211 Opp. 172 [בקטלוג ניביאוואר; צילומו במקוון לצלומי כתבי יד עברים בירושלים - ס' 16671]) נמצא: "תשובה ותפלה וצדקה ושלשותם פפסוק אחד... לנכון לומר ותפלה וצדקה ותשובה כמו שסידרן במרקא". מ' שמץ' (לעיל, הערא 25) עמ' 294-296, הביא כמה מקורות הרנים בסדר הנכון של הפעולות, ברם הויאל ואין הדבר נוגע לעיקר דינונו לא הआתים.

28. ספר מהרייל', מהד' ר'ש שפיצר, ירושלים תשמ"ט, עמ' שמאי.

29. לשון ספר מהרייל', עמ' רצד. ראה בשינויו נסחאות שם, שמובא הפסוק הנדרש במדרש ובירושלמי כאסמכתא, ולפי זה ברור כי מהרייל' הিיר את המדרש והתייחס לסדר הדברים כפי שהם נמצאים בו.

30. היינו מהרייל', והדברים הם המשך הציגות מספר מהרייל' שם.

31. ר' משה מכתב "על פי המדרש", ולשון סתמית זו יכולת להתפרש הן כמודנית לבראשית רבה והן לירושלמי, כאמור אצל הרשונים. אמן בדברי ר' אברהם בר' עוזיאל בסעיף הבא מפורש: "בראשית רבה". ברם, כאן כתבתי בסוגרים גם "ירושלמי", הויאל ובסעיף זה מזוכר מהרש"א שהתייחס בבירור לירושלמי. למעשה עוקוני בין שימוש במדרשי או בירושלמי.

32. מן הראי להעיר כאן על דבריו ובו אברהם בר' עוזיאל בחיבורו ערוגת הבשש (להלן, הערא 37), עמ' 226: "הנה הפייט הזcid ר' צרכין להודות כסדרן כהלה נהיינו לפ' ברכות נד ע"ב" ולא כסדרן במזמור קו". משמע כי הסדר חייב להיות כפי שנמצא במקורות, במקרה נד ע"ב או בתלמוד. אבל בחלק ג' (ירושלמים תשכ"ג), עמ' 21, התייחס רבי אברהם לאוthon עניין ממש בפיוט אחר, ואלו דבריו: "יעשה הפייט ר' צרכין להוות לא כסדרן שבמזמור ולא כסדרן שבלהלה". דומה שרבי אברהם לא ראה בה פגש, אלא קיבל בדבר מבחן שדרכם של הפייטנים לבורר להם סדר משליהם.

מביא את הסברו של מהרי"ל ומאריך יותר.³³

מהרש"א לא הזכיר את השאלה בדבר שינוי הסדר ואין לדעת אם נזקק לה, אבל ברור שאף הוא הכיר את הירושלמי. מהרש"א הזכיר בפירושו בעניין זה את 'ספר י"מ', הלא הוא 'ספר יפה מראה'³⁴, היבورو של רבינו שמואל יפה אשכנזי על אגדות הירושלמי הרון באורך רב בדברי הירושלמי הללו. ברור אפוא כי מהרש"א הכיר את הירושלמי הזה, אלא שמיין קיבל את העובדה שמקורה של הפייטן הוא הירושלמי, מכיוון שכאמור סבר שהפייטן 'ונתנה תוקתי' מיויחס לפיטן אשכנזי מאוחר שהסתמך על התלמוד הבבלי ולא על הירושלמי. נכוון שהפייטן יכול להשתמש גם במקורות נוספים, אולם במקורה שקיימת לכאורה סתירה בין המקורות הללו, ברור למהרש"א כי הפייטן כפוף לבבלי. קשה לקבוע מה הייתה דעת מהרי"ל בשאלת זו, וניתן להעלות השערות שונות.

2. רבינו מנחם ב"ר מכיר נסמרק על המדרש

הויל ובעל 'מטה משה' הזכיר יוצר לשכת שובה שאכן יש לו קשר לעניינו, נתעכט מעט על האמור בו. יוצר זה חובר על ידי רבינו מנחם ב"ר מכיר שפועל באשכנז במחצית השנייה של המאה הי"א וכתחילת המאה הי"ב והיה בן זמנו של רשי.³⁵ השורה מתוך הפיות העומדת לדיוון היא: "סִקְרָר תִּפְלָה וְצַדְקָה וְתִשׁוּבָה בְּכִפְרוֹתָן לְהַשְׁתַּבְחָה".³⁶ והנה לפיו זה מצוי בידינו פירושו של רבינו אברהם ב"ר עזריאל, מחכמי אשכנז ומתלמידיו של רבינו אלעזר מגראמייזא בעל הרוקת. הוא מאיר בפירושו ואביא רק חלק מדבריו:³⁷

סדר תפלה וצדקה ותשובה לכפרתו להשתבח, פי' סִקְרָר הקב"ה לכפרותן של ישראל, תפילה ואחריה צדקה ואחריה תשובה בפסוק אחד בדברי הימים... וכי איתא בבראשית רבה... הא דאמר תפילה וצדקה ותשובה מבטלות את הגויה, לא עד שיעשה שלשתן, אלא אפילו אחת מהן. וכן הא דאמר רבינו יצחק בפרק קמא דראש השנה ארבעה דברים מקרעין גור דין של אדם וכו' תדע דאכל חד וחד

33. ר' ישכר תמר, עלי תמר ירושלמי סדר מועד, ב, אלון שבותה תשנ"ב, עמ' שט, הביא דברים אלו וכותב שהפייטן סידר את דבריו לפי סדר השיבותם, בעוד שבירושלמי הסדר נקבע בהכרח על פי הכתוב והדרשה הצמודה לו. וכן כתב ר' משה קוניין (לעיל, הערא 24), וציין לברכות נד ע"ב, תוספות ד"ה ארבעה, וכן למקורות נוספים שםן עולה כי לעיתים נקבע הסדר על פי הקשר לפסוק ולעתים הוא נקבע באופן אחר.

34. וכבר היה מי ששגגה בזה ופתר: "י' מאמרות, הינו ספר עשרהمامרות לרמ"ע מפANO.

35. על תלדותם של בני מכיר ועל מפעלים הספרותיים ראה: א' גROSSEN (לעיל, הערא 12), עמ' 361-386.

36. העתקתי מתוכי ר' גולדשטייט (לעיל, הערא 14), עמ' 311. גולדשטייט לא ציין שיש כאן חילוף נוסח, אבל מדברי 'מטה משה' למදנו שהיה נוסח אחר ("תשובה ותפלה וצדקה"), לפי דרכנו למදנו עד כמה חשוב השימוש במובאות מסוימות, ואפילו מספרי דפוס, כדי לעמוד על שאלה של חילופי נוסח.

37. א"א אורבן (מהדריך), ערוגת הבשם ב, ירושלים תש"ז, עמ' 119-121.

מינויו מיתי קרא ובכל חד וחד ליכא אלא חד³⁸... ונראה שהדבר תלוי בעבירות יש עבירה קלה שדי באחת מהן ויש עבירה חמורה ממנה שאין די באחת מהן, ויש שאין די בשלושתן. בשלהי יומה [פו ע"א] על עבירות קלות... עבר על לא תשעה... עבר על כרויות ועל מיתת בית דין... ויש לומר דחפהילה וצדקה ותשובה מבטלות גזירה, אבל לא כפרת עונות להיות כאילו לא חטא, כמו שפורסם בפרק בתרא דיומא. והפיט שעשה סדר תפילה וצדקה ותשובה לכפרתן עשה מבראשית רכה שמביא פסוק הנאמר בדברי הימים שכט' אחר שלשון ואסלח לחטאיהם.

למינו מדבריו כי לדעתו קיימת מחולקת בין הcabלי למדרש. לדעת הcabלי אין בכוון של תפילה, צדקה ותשובה לכפר על חטאיהם שנעשו אלא רק לבטל את הגזורה מכאן ולהבא. אבל לדעת המדרש יש בכולן הכוח גם לכפר על העבר.³⁹ והנה פשוט לו לרבי אברהם כי רבי מנחם ב"ד מכיר נקט בשיטת המדרש, בנגד לשיטת הcabלי.

לכוארה ניתן היה לומר כי לדעת רבי אברהם, הוואיל והמחולקת בין הcabלי למדרש קשורה יותר לענייני הגות ומחשבה, יכול הפיטין להעדיף את המדרש, ואין לראות בו ממשום פטיקה כדעת המדרש. אבל נראה יותר כי לדעת רבי אברהם הפיטין יכול לעיתים לפיט ולפעיל כדעת המדרש אף בניגוד לcabלי, ואין בכך קושי.⁴⁰ לשון אחר, נראה שלදעת רבי אברהם, הפיטין יכול לפיט ולאolibא דההילכתא. אפשר שגם המהרי"ל שהזכיר לעיל סבור כן.

3. הפיטנים לא פיטו תמיד לפי ההלכה והסבירו לכך

מצאנו גם לתוספות שנקטו בשיטה זו, שהפיטין יכול לפיט בנגד ההלכה:⁴¹

ומה שעשה רבינו אליהו הוזקן זכרונו לברכה באזהרות שלו, טבילה בזמנה ועל ארבע גידלים, יתד על אונך תכסה הגודלים, מנהגן⁴² היה שלא היה מקפיד לכתוב כההילכתן כמו שישד על סתם נסקלים דנתם ונתחייב تسקלוחו ויאמר המלך

38. בשאלת זו, האם די בדבר אחד כדי לכפר על חטא או שיש צורך בכל הדברים, דנו הלחים משנה על הרמב"ם הלכות תשובה פ"ב ה"ד ועוד הרבה מחכמי האחרונים, ואין כאן המקום לדון בכך.

39. ר"י בויים העיר לי, כי אפשר שהבדל זה רמזו בהבדלי הלשון בין התלמודים, שבבבלי איתא 'מרקען' ובמדרשי (וכן בירושלמי) איתא 'מובלין'. כאמור, 'מרקען' הוא רק מכאן ולהבא, בעוד הקורע את פסק הדין ומבטל את העונש, ואילו 'מובלין' משמעו ביטול סיבת העונש.

40. כך מצאנו בדברי רבי אברהם (לעיל, הערה 37), עמ' 31, על רבי שלמה בן גבירול: "מיهو הפיט תפש לו סברת ירושלמי כאשר כתבתי ועיקר". כמובן, לעיל הביא פירוש אחר בדברי הפיטין שלפיו אין הכרח לומר שהפיטין חלק לפי הירושלמי, אולי והוא פירוש דוחוק. لكن העדריף רבי אברהם את הפירוש השני, אף על פי שבזה עליינו לומר שהפיטין הוא כירושלמי.

41. יומא ח ע"א,תוספות ד"ה דכולי עולם. וראה גם נדרה ל ע"א,תוספות ד"ה ושמע מינה טבילה.

42. הינו של הפיטנים, אלא שבמהמשך דבריהם נקטו בעלי התוספות לשון יחיד ואין זה נוח כל כך. יש נוסחות שכחוב בהן: 'מנהגו', והכוונה לר' אליהו בלבד.

"ווחשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגורה"

תלווהו, והיינו כר"א... ודרלא כרבנן.⁴³

את דברי התוספות הללו הביא מרן רבי יוסף קארו ביחס לסדר העבודה של יום הכהנים:⁴⁴

והסדר פשוט לקרות בני ספרד הוא סדר 'אתה כוננת' שיסד יוסף בן יוסף כהן גדול ויש בו כמה דברים שאין כהלה, ואין להמה עלייו שהרי כתבו התוספות בפרק קמא דיוםא... וראיתי לכתוב ההגות שצורך להגיה בסדר 'אתה כוננת' למען ירוץ קורא בסדר העבודה אליבא דהילכתא.

נראה לי שמרן אינו חולק על התוספות ואף הוא מסכים כי הפיטן יכול לפיטט שלא לפיה ההלכה המקובלת.⁴⁵ לכן הדגיש מרן שהוא הגיה את הפיטן, כדי שהאומר את סדר העבודה יאמר אליבא דהילכתא, ולא משומש צרכי שהפיטן יהיה אליבא דהילכתא.

אבל יש שלא סברו כן בדעת מרן, אלא כתבו:⁴⁶

ומן הב"י נראה שלא הסתפק בהתנצלות התוספות... וראה לכתוב ההגות על סדר 'אתה כוננת' אליבא דהילכתא, וגם הרב חמדת ימים הרבה להקשוט על מחבר 'אתה כוננת' بما שמצו לheck עלייו, ומטעם זה הוצרך הגאון ר' דוד פאדרו לשנות הנוסחא... מזה מוכח כי לא אבו לקבל ההתנצלות של חכמי התוספות, וטעות לעולם חזרה.

נראה לי כי מצינו שתי השיטות האלה גם בעניין אחר. כתבו התוספות:⁴⁷ "אומר ר"ת דהילכה קלישנא בתרא... ובازהרות"⁴⁸ הגיה רבנו הם

43. עיין בדברי הגראי"פ פערלא, ספר המצוות לרוב סעדיה גאון ג, ירושלים תשל"ג, קפא ע"א, שכח כי מצאו לגאים. וראשונים שפסקו כרבי אליעזר, וזה היה גם שיטת רבנו אליהו חזקן.

44. בית יוסף, אורח חיים, ס"י תרכא.

45. וראה עוד בעניין זה מה שכח ר"י שטרן בשוו"ת זכר יהושע, וורשה תרנ"ט, או"ח, סוף ס"כ, ד"ה וכן נמצאה. ר"י"ח סופר, קונטרס פרי טוב, ירושלים תשנ"ז, עמ' עו, אות ג, הוסיף עוד ציונים על דבריו.

46. ר' שם טוב וגאגן, כתר שם טוב ו, לונדון תשט"ז, עמ' 379. שי דבליצקי, חקת עולם, בני ברק תשלה"ה, עמ' ג, ציין בקצרה לדברים אלו, והוסיף כי כן היא גם דעתו של המגן אברהם, ס"י תרכא סק"ד שכחוב: "עי" בבי"י כמה דקדוקים בסדר [העובדות] שלהם והפיטוטים שלנו הוא אליבא דהילכתא, אבל בסילוחות יש דברים שאינן אליבא דהילכתא".

47. מכות ג רע"ב, ד"ה איכא. וכעין זאת כתבו גם התוספות בכבא בתריא כמה ע"ב, ד"ה ואין. 48. בהගות הב"ח איתא: "ובازהרות הגיה". ר"ג גשטנר, נתן פרוי, חידושים וביאורים על מסכת מכות, בני ברק תשמ"א, עמ' כג, הוכיח מכמה מקורות כי הפיטוטים על מנתין המצוות נקראים בשם 'ازהרות', ולכן תמה על הגדת הב"ח. ואכן מילתא דפשיטה היא שהפיטוטים נקראים בשם 'ازהרות', ואין מובן מדוע יש להגיה "ازהרות" שאינו מן העניין כל עיקר, ומשום כך לא יתכן שהב"ח הגיה כפי שכחוב לנו. פשר העניין הוא כפי שכחובי בספרי עמודים בתולדות הספר העברי - הగות ומגיהים, רמת גן תשנ"ו, עמ' 322-326, כי אם ברצו לנו להבין את הגדת הב"ח עליינו לבדוק מה היה

וזמן עשר (כסף)⁴⁹ כי ילונו ולא במשפט בחצי ימו יעובנו". בכוונת הגהתו של רבנו تم נחלקו חכמים. מהרש"ל כתוב:⁵⁰ "פירוש לאו שהגיה לתקן את דבריו ר' אליה דהא סבירא ליה כלשנא קמא דמכות, אלא כלומר הגיה עליו ולא במשפט כלשנא דקרווא⁵¹ ור' אליה לא דק". כלומר לדבריו רבנו תם לא הגיה את דברי הפירות ולא שינוי במאומה, אלא כתוב עליו, מן הסתם בגיליון, שאין הוא ההלכה. אמנם, הוואיל ורבנו חם עסק בפירות, כתוב את העתרתו בגיליון בלשון הפסוק "ולא במשפט", היינו שדברי רביכי אליו אין נכוונים. נמצא שלפי דברי רבנו תם עלינו לומר שהփיטן לא דיק בדבריו. גם דברי מהרש"א ומחר"ם לובלין בעניין זה ניתנים להתחפרש באורתו אופן.⁵²

אבל ניתן לומר כי רבנו תם הגיה ממש את דברי רביכי אליו, והוא גורס בדבריו את המילים: "ולא במשפט". לפי זה, רבנו תם לא יכול היה לקבל את העוכדה שרבי אליו פיט בנויגוד לההלכה, ולכן הגיה את דבריו בהתאם לההלכה.⁵³

השיטה הטורבת כי אפשר שהփיטן יפיט שלא כהלכה דורשת הסבר, שהרי מה טעם יעשה כן. הרמב"ם בהקדמה בספר המצוות כתוב:⁵⁴

וכן בכל עת ששמעתי את האזהרות רבות הספר שנתחברו אצלנו בארץ ספרד, הנפכו צירוי עלי מלחמת מה שראיתי מפרסום הדבר והתחפשותו. ואף על פי שאין להאשיםם, כי מחבריהם פיטנים, לא חכמים, ואת חוכתם מצד אמונתם, ערבות הדבר וכי החരיזה, כבר עשו בשלמות, אבל הדבר החרויז נמשכו בו אחר בעל הלכות גדולות ווeltas מן החכמים האחרונים.

הנוסח שעמד לפניו. אין לנו ידיעה איזה נוסח של מסכת מכות עמד לפני הב"ח, אולם במסכת מכות דפוס ויניציאנה שנת ר"ץ איתא: "ובגהות הגיה". ברוי לי כי נוסח זה הוא שעמד לפני הב"ח, ולכן הגיה: "ובאהזהרות" (במקומם: "בגהות"), אלא שטעות דפוס נפלה בהדפסת הגהתו, ונדרפס בטעות: "ازכרות", וזה ברור בענייני. נמצא כי דבריו בדורים וקימאים.

49. בגיליון נרשם כי מהרש"א מחק מילה זו, ויש דעתות שונות בין האחרונים האם אכן זו כוונת מהרש"א. לעניינו אין לכך חשיבות.

50. חכמת שלמה לבבא בתרא שם. וכן כתוב גם היב"ח בגהותיו לבבא בתרא.

51. שעליו יסוד גם ר' אליהו את השורה זו: "קוא דגר ולא ילד עשה עשר ולא במשפט בחצי ימו יעובנו ובאחריתו יהיה נקל" (ירמיהו י"ז, יא).

52. כך נתפרשו דברי מהרש"א בהגהה בגיליון בדפוס וילנה של מסכת מכות. ר' גשטנער (לעיל, הערא עמי' כד) פירש כן את כוונת מהר"ם מלובלין בחידושים.

53. כך היא דעת ר' שלמה אלגוז, גופי הלכות, איזמיר ת"מ, קלד ע"א, הובאו בדבריו באוצר מפרשי התלמוד למסכת מכות, ירושלים תשלה, עמי' קטז, הערא 102. כך הסביר את דעת מהרש"א ומהר"ם לובלין במסכת מכות גם ר' מרדכי סלוצקי, אהרות לחג השבעות לרביינו אליו הזקן - עם באור הידור זקן, ורשה תר"ס, עמי' 21, בהערה. וכן חזור על דברים אלו בראשית ההקדמה בהערהאות [א]: "שהוחצרך רבנו תם להגיה בדבריו הזקן [הינו ר' אליהו] שפוסק כלשנא בתרא למען השווות דעתו כדרעת הזקן, מה שאין אנו רואים כן בכל הש"ש שהיה רבנו תם מיראי הוראה לפוסק נגד מי שקדמו".

54. התרגומים כאן הוא לפי מהר' ר'yi קאפק, ירושלים תשלא", עמי' ה.

לדעת הרמב"ם, הפיטנים היו בעיקרו של דבר משוררים ולא חכמים, לפיכך לא אפשר שפיטיהם יהיו שלא הכהלה.⁵⁵ לכארה הדבר תמורה, שהרי בעלי האזהרות הקדומות - רב סעדיה גאון ור' אליהו הוזן, היו בעלי הכהלה.⁵⁶ אפשר שהרמב"ם הוציא את שני החכמים הללו מהכהל, שהרי דיק וכתב על האזהרות "שנתחכרו אצלנו בארץ ספרד", ושני חכמים אלו לא היו בני ספרד.⁵⁷ אפשר שכיוון לפיטנים אחרים שאין אנו יודעים מי הם.⁵⁸

יש הסברים כי בעלי האזהרות לא חיברו את פיטיהם כדי להורות הכהלה,⁵⁹ ולפיכך לא הקפידו כי דבריהם יתאמו להכהלה, וכי שכתבו התוספות. מטרתם הייתה להזכיר לציבור ביום-tag השבועות את עצם מצוות התורה וולערר את ההמון ללימוד תורה, או לקבוע בכלכם את זיכרון המצוות ומידות טובות. יש הסברים כי אין כוונת התוספות לומר שרבי אליהו לא הקפיד כי דבריו יהיו כהלה עיקר מניין המצוות;⁶⁰ כוונתם הייתה לומר כי רב אליהו לא הקפיד בדינם ובhalachot שנזכרו באזהרות בדרך אגב ושאינם נכנים במנין תרי"ג מצוות, שייהיו כהלוותם.⁶¹

4. פיטני ארץ ישראל וקדמוני אשכנז פיתו לפי היירושלמי

בஸפרים שהציגו עד עתה ביחס הפיטן אל הכהלה, לא הובא בהשbon שיקול נוסף, שגים עלייו כבר עמדו בעלי התוספות. צא וואה כי כאשר בעלי התוספות הזכירו את הקליר ואת העוברה שיש שפיטתו אינם אליבא דהילכתא, הם הוסיפו ואמרו:⁶² "וכן היה ררכנו [של הקליר] שכמה מקומות היה מניה שיטתה הש"ס שלנו כדי לאחזר שיטתה הש"ס ירושלמי", "והכל עשה ע"פ היירושלמי". כאמור, פיטן ארץ ישראל, או הולך בשיטה הארץ ישראלית, אינו מחויב להיגרור אחר הbabel, ואפשר אף שלא הכיר את הbabel, ולידיו היירושלמי הוא המחייב. لكن, אם נחזור לסדר העובודה של יוסף בן יוסף שהזכרנו

55. וראו גם דברי ראב"ע, יסוד מורה, סוף שער שני, ירושלים תש"יח, עמ' ז: "והנה בעלי האזהרות דומים לאדם שספר כמה הוא מספר העשבים הכתובים בספר רפואי והוא לא יכול מה תועלת בכל אחד מהם ומה יעילו לו שמותם".

56. וכבר תמה בן ר' יהיאל מיכל זקש, קצת מעשי ידי גאנונים קדמוניים, יהורה ווונברג (מהדייר), ברלין, תרט"ז, עמ' 99.

57. כך כתוב ר' מרדכי סלוצקי (לעיל, העירה 53), הקדמה הערכה [ט].

58. נראה שגם דעתו של ר' קאפקה (לעיל, העירה 54), העירה 42, שהעיר על המילה 'חכמים': "'פקהה' בעלי תורה ומולדים בחכמתה, ובטוי זה מראה שלא נתכוון על רס"ג ור' אליהו הוזן".

59. כך כתוב ר' יוסי זקש הנזכר בהערה 56.

60. ר' מרדכי סלוצקי (לעיל, העירה 53) בהערה [יא], והוא חולק בתקופע עוז על דעתו של זקש.

61. כדי לציין כאן לדברי ר' יוסי פערלא (לעיל, העירה 43), א, עמ' 58, שכתב במבואו כי את ספר המצוות, שהוא גם כן מעין אזהרות, "קרוב להאמין שלא כתבו על דעת להפיצו ברבים, רק לעצמו להיות לו לזכרון בין עיניו לעת מצוא".

62. חגיגה יג ע"א, חוספות ד"ה והוגלי; חולין קט ע"ב, חוספות ד"ה נהה.

לעיל, הרי שעתה אנו יכולים לומר כי יוסי בן יוסי, שהיה בן ארץ ישראל, פיט בכמה מקומות שלא כהלכה משומש הולך על פי הירושלמי.⁶³ סיכם זאת ר' גולדשטייט:⁶⁴

סתירות בין ההלכה המקובלת והפיוט מתבארות בזה שהפייטן הולך אחרי המסורת הארץ ישראלית, או בכלל אנו מOPSIS כל כך להסביר את פרטיה ההלכתי.

הנימוק השני בדבריו הוא הנימוק שכבר אמרנוו לעיל. אבל הנימוק הראשון הוא הנימוק שאמרנו זה עתה, אלא שלפי נימוק זה יש להראות בכל מקום ומקום כי אכן הפייטן הסתמך על מקורות ארץ ישראלים.⁶⁵

מעתה ניתן להמשיך באוטו קוו מחשבה ולהעביר אותו מפייטני ארץ ישראל אל פייטני אשכנז. אפשר שפייטני אשכנז הקדומים סמכו לעיתים על הירושלמי, ואפשר שאף עשו כן בעניינים הלכתיים רגילים, מושם שוזאת היהת המוסורת בידיהם של חכמי אשכנז הקדומים. איני רוצה להיכנס כאן לשאלת היסודות שנחלקו בה חוקרים, עד כמה עמדה הדרות אשכנז הקדומה תחת השפעת ארץ ישראל או בכלל, אולם אלו גם מסקנים כי הפייטנות האשכנזית הקדומה ונוהגי התפילה בבית הכנסת הכרוכים עמה, למעט תפילות הקבע, עמדו תחת השפעת ארץ ישראל.⁶⁶ ואם ברבי מנחם בר מכיר עסקיןין, יש להזכיר את ספרם של בני מכיר, הלווא הוא 'ספר מעשה המכרי', שגם לגביו נחלקו חכמים האם הוא מלמד שכותביו עמדו תחת השפעתה של ארץ ישראל.⁶⁷ ושם ניתן לצרף פיות זה לצדדים של הסוברים שהשפעתה של ארץ ישראל עדין ניכרת באותה עת.⁶⁸

63. מעניין להזכיר את הסברו של ר' שמואל לנדר בש"ת נודע ביהודה, מה"ת, או"ח סי' קיג (הג"ה מבן המחבר): "סדר אתה כוננת שיש לך יוסי בן יוסי כהן גדול ויש בו כמה דברים שלא אליכא דהילכתא כמ"ש הבית יוסף אח' סימן תרכ"א... ודי שבדורות הללו לא שמו לבם לפוטטים כלל וכל אחד היה לו נסוח כפי רצונו כמו דאמרין שם בגמ' [ברכות לד ע"א] אהאי רנחתת קמי דרבא אמר יצא והניא על כן שני שבהיכל וכו' אמר ליה רבא חדא כרבנן וחדא כר' מ. כמו כן עשה התנא ר' הקליר הפיוטים לעצמו ולא לוולטו ולא נתפרשו עד אחר כמה דורות". וראה בעניין זה ר' שטרן, ספר זכר יוסוף שאלות ותשובות, וורשה תרנ"ט, או"ח, סי' יט, ד"ה ואסימס בדרכי הפרט, ובמה שכך דברין.

64. ד' גולדשטייט (לעיל, הערת 14), ב, יום כפור, ירושלים תש"ל, עמ' כב.

65. ראה לדוגמה שני מקומות שהעיר עליהם ר' שליבמן, תוספתא כפושטה ד, ניו יורק תשכ"ב, עמ' 747, 758, שהפייטן הולך בשיטת הירושלמי.

66. ראה: א' גראסמן (לעיל, הערת 12), בעיקר בעמ' 424-435, וביקורתו של י' תא שמע על ספר זה. קריית ספרנו, חשמ"א, עמ' 345-347.

67. ראה הערת 66, ושם ספרות נוספת בעניין זה.

68. יש להוסיף כי בהשענות אנו אומרים "אני והוושיענה נא" וזה שיטת רביה יהודה במשמעות סוכה פ"ד מ"ה, בניגוד לדעת תנא קמא. וכבר העיר ר' ברלין (נדפס בסzdor 'אוצר התפילות' ב, ה ע"ב - ו ע"א) כי מנהגנו תמורה, והוא גם מנוגד לפסק הרמב"ם בהלכות לולב פ"ז ה"כ"ג, ונשאר בז"ע. ר' עטליינגר, בכורי יעקב, ירושלים תשנ"ח, סי' תר"ס סק"ג, ישב זאת לדרכו. אמנם ר' חמר (לעיל, הערת 33), מוערך ב, עמ' קל, ישב זאת באופן אחר. לדבריו, הוואיל ובירושלמי יש דיון בדברי רבי יהודה, משמע כי נהגו לומר בהשענות בדבריו. לדברינו, אפשר לומר קצת בשינוי שהקליר, מhabר ההשענות, סבור כשיתר רביה יהודה הוואיל ובירושלמי משמע כי פסקו כמו זה. גם בפיוט להשענות

"ותשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגורה"

נמצא כי הפתרון לשאלת מהרש"א⁶⁹, שהפייטן הסתמך על הירושלמי, אינו תופעה ויצאת דופן רק בפיוט 'ונתנה תוקף', אלא זו תופעה שכיחה בקרב פייטני ארץ ישראל ואשכנז. עם זאת עדין נמצאים בדורנו חכמים, שדברי הפייטן קשים בעיניהם כאמור עד הנה, והם מנסים לישבם עם הבעלי, אף שהם מכירים את דברי הירושלמי.⁷⁰ צא וראה עד כמה יש חשיבות לבירור המקורות ולידיעת דרכם של הפייטנים.

ג. 'מעשה דרבי אמנון'

נותר לנו להבהיר עוד עניין, אף שאינו קשור במישרין לעניינו. אם אכן 'ונתנה תוקף' הוא פייטן קדום, כיצד נישב זאת עם 'מעשה דרבי אמנון' שמןעו עולה כי רבי אמנון היה מחבר הפייטן?

נចטט לצורך העניין מילונו של רבי אפרים מבונה במספר את 'מעשה דרבי אמנון':⁷¹

ויהי כאשר הגיע ש"צ לומר הקדושה וחיות אשר הנה אל ר' אמנון המתן מעט וקדש את השם הגדול ויין בקהל רם ובכון לך تعالה קדושה, כלומר שקדשתי את שםך על מלכותך ויהודך, וזה"כ אמר ונתנה תוקף קדושת היום.

של שבת 'כהושעת אדם' שייסדו רבי מנחם ב"ר מכיר, נאמר: "יקב מחציבור סובבים ברענה, רוננים אני והוא הוועידה נא". הינו, אף הוא ממשיך ומקבל את שיטת הקלייר שהיא כנראה שיטת הירושלמי. וכבר הוסיף שם בעלי תמר: "וכן הפייטנים הקרויים באשכנז יסדו פיוטיהם עפ"י תלמידי ירושלמי ופיוטי אי". וראה שם בעלי תמר, עמ' קלא, דוגמה נוספת מפיוט זה שרבי מנחם הולך כנראה על פי שיטת ארץ ישראל.

.69. רד"צ הילמן העירוני כי אין שום ראייה שמהרש"א לא ידע כי מקור הפייטן הוא הירושלמי, ולא זו השאלה שעמדה לפניו. כוונתו הייתה לדון בשאלת הדרת, והוא האם אנו שתלמודינו הוא התלמיד הבבלי, יכולים לקבל את הפיוט הזה שאינו כדעת תלמודינו, או חייכים אנו להתייחס אליו כבעל התוספות ביחס לפיווט הקלייר, שהdragשו בדבריהם כי הוא פיט על פי הירושלמי, כפי שכחכנו לעיל בסמוך להערה 62. אמנם אני איני סובר כן, הואיל ופשטות לשונו של מהרש"א מתইיחס תמיד לפיטין עצמו, ולא לאלו האומרים את דברי הפייטן, כגון: "ואלו השלשה יסיד הפייטין", "לדברי יש אומרים לא זכרן הפייטן". אבל אני אומר כן בלשון פסוקה. עם זאת, לדברי אין קושי מכל האמור עד עתה על דברי מהרש"א ושאר האחראים שהבאנו. העובדה שהפייטן 'ונתנה תוקף' הוא קדום, נתחרשה באופן ברור רק בדורנו, והם לא היו יכולים להעלות זאת במחשבתם.

.70. ראה קונטרס עוצות לזכות בדין בימים הנוראים, יוצא לאור על ידי מכון זכרון ישעיהו (לא שם מחבר), ירושלים תשנ"ח. בדף לד ואילך יש דין ארוך מאד בדברי הפייטן בכמה עניינים, ובין הדברים (לו ע"א) מובא שם גם הירושלמי תוק דין ביחס שלו לבבלי ולדברי הפייטן, ולבסוף (לח ע"א) נכתב שם: "ויתיכון לומר... שדברי הפייטן הם עפ"ד דברי הירושלמי... ויתיחס היטב מה שהקשׂו אמר לא כתוב הפייטן שינוי השם ושינוי מקומו שהוזכרו בגמ' ר"ה" וכ"ר. למדך כי קשה מאד להניח כמושכל וראשון שהפייטן השתמש בירושלמי, וזאת משום שהכותב לא היה מודע הן לדברי ר"ד גולדשטייט, והן לשאר המקורות שצינו כאן.

.71. לעיל, הערה 13.

מתיאור זה משמע שכבר הגיעו הצעיר לאמרת הקדושה, וכך אמר השמייע רבי אמןון את 'ונתנה תוקף'. נראה אפוא כי באשכנו באותה העת אמרו במאוסף את הקדושה של הקליר 'אורפֶד מאז', אלא שנסיבות שאין ידועות מאפשר שאמרו אותה ללא הסילוק. יתרכן אף לומר כי אמרו אותה עם הסילוק המקורי של הקליר, אלא שרבי אמןון הוא שהחליט, משום המעשה שהיה, כי יש לומר את הסילוק 'ונתנה תוקף' בנוסח לסלוק המקורי.⁷² במשך הזמן נשכח ואבד הסילוק המקורי של הקליר, ונותר רק הסילוק של רבי אמןון.

אמנם יש לציין כי בכתב יד ירושלים (3037⁸) נוסח סוף המעשה כך: "וכשהגיע החזן לסלוק התחיל ואמר ונתנה תוקף",⁷³ ומשמע מכאן כי אמרת 'ונתנה תוקף' הייתה במקום אמירת הסילוק הקודם. אבל רוב כתבי היד האחרים המתארים את 'מעשה דרי' אמןון' מתאימים באופן כללי לנוסח דלעיל.⁷⁴

72. וכבר י' דוידזון, אוצר השירה והפיוט ב, ניו יורק תרפ"ט, עמ' 200, כתב את שתי ההשערות הללו על סמך דברי ר' אפרים מבונה והעדיף את ההשערה השנייה, וכדבריו: "או שהיא לקובוה זו 'סלוק' של קליר ובא אמןון והוסיף סлок שלו, ואח"כ נשפט סлок של קליר, וסלוק 'ונתנה תוקף' לקח את מקומו. ההשערה השנייה נראהת כנכונה, כי אכן אפשר שקליר יחבר קרובה בלי סליק". ראיו לציין כי דוידזון שיער עצמו כי 'ונתנה תוקף' הוא קדמון ביותר וזה עלי פי סגנון, וכי שמו של ר' אמןון נקרא עליו ורק על יסוד המסורת בדבר 'מעשה דרי' אמןון'.

73. העיר על כך א"צ רות, 'ונתנה תוקף והעיר מגנץ', הדואר מג, חשב"ד, עמ' 651. יש לציין כי לפי דברי רות, כתוב היד הוא מהמאה ה-13.

אבל זאת, oczywiście כאן לעוד שלוש הערים שהעיר רות. האחת, הוא הקשה כיצד יתרכן ש'ר' אמןון' ציווה להביא את אביו המלוחים לבית הכנסת, והרי כבר מן החי מטמא באוהל. הוא לא השיב על כך. יש להעיר כי בחלק כתבי היד (אוקספורד 170 Opp. [ראיה לעיל, הערת 27], המבורג 155 צילומו במכאן לצלומי כתבי יד עבריים - ס' 26315 [2] אין מסופר כי האברים הובאו לבית הכנסת. השנייה, לפניו באור זרוע כתוב "לשומ את אביו מגן אחד". לדעת רות אין לכך מובן, והוא מעיר כי בכתב היד כתוב: "באגן אחד", והוא הנוסח הנכון. עיינתי בכתב היד שהיה לפניו רות, ודומה שהקראה היא: "במגן אחד", ולבטח אי-אפשר לומר כי קריתו של ר' רות ודאית. יתר על כן, בשאר המקורות שבהם מסופר המעשה ואשר יש בהם התייחסות לאביו של ר' אמןון (כ"י אוקספורד 166 Opp. 1160 [בקטלוג נוביואר; צילומו במכאן לצלומי כתבי יד עבריים ירושלים - ס' 16711], פרמאדי רוסי 563 [פארמה פלטינה 2295, צילומו במכאן לצלומי כתבי יד עבריים בירושלים - ס' 13202 Opp. 172 Opp. [ראיה לעיל, הערת 27]) נאמר: "במגן אחד". במקורה אחד (כ"י אוקספורד 675 Opp. 1210 [בקטלוג נוביואר; צילומו במכאן לצלומי כתבי יד עבריים בירושלים - ס' 16670 [1]] נאמר: "בבל אחד"). העරתו השלישית רוא, כי בכתב היד לא נאמר על ר' אמןון שהוא מגנץ. אכן, גם כאן ברוב כתבי היד (אוקספורד 166 Opp., אוקספורד 170 Opp. 155, פרמאדי רוסי 563), נאמר כי היה מגנץ. רק בכתב יד אוקספורד 172 חסרה המילה 'מגנץ'.

74. אוקספורד 166 Opp. (ראיה לעיל, הערת 73), אוקספורד 675 Opp. (ראיה לעיל, הערת 73). אוקספורד 172 Opp. (ראיה לעיל, הערת 27), פרמאדי 563 (ראיה לעיל, הערת 73). בכ"י אוקספורד Opp. 170 (ראיה לעיל, הערת 27) נמצא המעשה בדף 121 ובקיים רב, ושם כתוב בתחילתו: "זהה כתוב ה"ר אפרים סילוק ונתנה יסיד ר' אמןון מגנץ". ובסוף נאמר: "ויסיד זה הסילוק מייד ואניינו כי לקח אותו אלהים". בכ"י המבורג 155 (ראיה לעיל, הערת 73) נמצא: "ובקש ר' אמןון להביאו לפני

הויאל והפיוט 'ונתנה תוקף' איננו חלק מקורי של הקדושותא 'ופר מאז', הוא לא היה ידוע לציבור. ניתן לחזק זאת לאור דברינו לעיל, כי 'ונתנה תוקף' הוא פיוט שנאמר במקורה בשחרית של ראש השנה. נואה גם שהקהל אמר בשחרית את הקדושותא של הקלייר 'את חיל יומ פקודה', כמנาง אשכנז עד היום, וממילא לא אמר את 'ונתנה תוקף'. יש לצרף לכך גם את העובדה כי מחוזרים ומקורות אחרים לא היו נפוצים באותו הזמן, כפי שכתב זאת בבהירות רבה ר' גולדשטיידט:

יש לזכור תמיד שהפיוטים לכל סוגיהם נאמרו ע"י שליח צבור בלבד. העבר לא יכול היה להשתתף באמריהם, כי נוסח הפיוטים לא היה בידם. ידוע לנו שאף במקרה ימי הביניים קרה לעיתים שלא היה אלא מחותר אחד בקהילה, והוא היה מבון בידיו החוץ.⁷⁵

לאור כל זאת, ניתן להניח בהחלטת כי קהל המתפללים לא הכיר את הפיוט 'ונתנה תוקף'. לפיכך לא נה릭妾 את אמר כי הקהיל היה סבור שרבי אמןון הוא מחבר הפיוט. מסתבר שדרעה זו קנחה את מקומה בתודעת הציבור, ולכן לשונו של רב אפרים מבונא המובה באור זרוע: "מצאתי מכתבי" ידו של הר' אפרים מבונא בר יעקב שרבי אמןון מגנץ יסד 'ונתנה תוקף'. לשונם של המקורות האחרים המתארים מעשה זה,⁷⁶ כבר כפופה לדעה זו ועליה מהם הדעה כי מחבר הפיוט הוא רב אמןון. נראה שלרבci אמןון עצמו הייתה מסוימת כל שהיא דרכא הגיע אליו 'ונתנה תוקף', כפי שהגינו פיוטים ארץ ישראלים אחרים לאשכנז, אבל כאמור מסוימת זו לא הייתה ידועה בציורו. הסבר זה אפשר לנו לקבל את 'מעשה דרי' אמןון' ואת אמרת הסילוק על ידו, הויאל וכל זמן שאין לנו ראייה ודאית לסתורו, אני ורואה הצדקה בביטולו כפי שסבירים כמה חוקרים.⁷⁷

ארון הקודש אצל שליח ציבור ביום ר'ה והתהיל ואמר בקול רם ובכון ולך תעללה קודשה כלומר שקדשתי הש' ותיקן 'ונתנה תוקף' וכו'. אני מודה לך ר' שי עמנואל שמסר לי את רשימת כתבי היה שמנצא בהם 'מעשה דרי' אמןון.

75. ר' גולדשטיידט (לעיל, הערת 14), עמ' לא.

76. י' דוייזון (לעיל, הערת 72), הציע לגרוס: "מ' חב' ידו", ומשמעות הדרבים היא: מחותר כתב ידו, ככלומר, שהדברים נכתבו במחוזר שכתב ר' אפרים. אבל גם בכ"י אוקספורד 166 Opp. (לעיל, הערת 73) נמצא: "'ונתנה תוקף' מצתי מכתבי ידו של אפרים בר יעקב מבונא". וראה הנוסח בכתב יד אוקספורד 170 Opp. שהובא בהערה 74.

77. הובאו לעיל בהערה 74, כולל כתב יד 3037⁸, שהובא לעיל בפניהם.

78. لكن אני מסכים עם דברי ר' גולדשטיידט (לעיל, הערת 14), עמ' מב, הערת 39: "המעשה בר' אמןון מגנץ (או ר' זרוע ח"ב סי' רען) בו מיחס חיבור הפיוט לאיזה [!] ר' אמןון והפיצו לר' קלונימוס בר' משולם, אין לו אלא ערך של אגדה". ציינו בהמשך ההערה לדברי ג' דיטש שנכתבו באנציקלופדייה היהודית (אנגלית) כרך 1, עמ' 526,ינו מוסיף מאומה על דבריו, הויאל וכל דבריו דoitש הם על סמן השערה בעלם, שהוא השווא עם סיפור דומה בחלקו אצל אומות העולם. מעניין כי גולדשטיידט ציין גם לדברי דוייזון שהזכרנו לעיל בהערה 72, וכרך אותו יתרם דבריו דויטש, אלא שנראה שערוב מן בשאינו מינו, שהרי דוייזון אינו שולל את 'מעשה דרי' אמןון' מכל וכל.

להסביר זה יש להוסיף עוד שתי נקודות שיש בהן להבהיר יותר את האפשרות שהעלינו כאן.

ראשית, תופעה ידועה היא כי הפוטיטים שבתפילה לא נשתרמו תמיד בצורתם המקורי, אלא חלו בהם שינויים, ולעתים אף שינויים מפליגים. יש שנוספו בהם קטיעים שונים על ידי פiyitnim ממש הדורות, ויש שהושמו מהם קטיעים. כך לדוגמה כתוב ר' גולדשטייט:⁷⁹

גם גדול הדור וגם הקהילות שקבעו לומר את כל הפוטיטים נהגו חרות גדולה לעצם בטיפול בפיוטים שבמחזור, ולא שמרו בדיקנות על המורשת שקיבלו מן הפיאיטנים. הם קיצרו פוטיטים, הוסיפו קטיעים לקרובות של פיאיטנים, ואף לאלה של

שי אידלברג, 'הruk העיסטורי של מעשה ר' אמנון ותפלת "ונתנה תוקף"', הדואר נג, תשל"ד, עמ' 646-645, סבור שלפנינו אגדה, אבל הוא מסביר שמקורה יהודי. הרוק העיסטורי שלקה קשו למסע הצלב ולמקרה מר שאריע לר' קלונינוס ולהברוי מגנץ. אין כאן המקום לפרט את כל דבריו, ורק נאמר כי הוא סבור שהמחבר האלמוני של האגדה רצה להזכיר את האגדה של מסע הצלב וכן להזכיר את בני דורו שלא יתקרכו אל החברה הנוצרית, שמא יפותו. "לצורך השעה חיבר המחבר האלמוני סיפורו שחילקו אם וחלקו בחור דברים מן האגדה... וכדי להנציח את הגין לבו הפין את המשועה שר' אמנון, דמות סיפורו המרכזית, חיבר את התפילה וננתנה תוקף, תפילה יודעה בפי כל היהודי אשכנז, אשר מסעירה את נפש המתפללים... ובעת התעללות הנפש יעלה גם זכרו של ר' אמנון..." שהוא בעצם סיפורו של ר' קלונינוס, שהצדיק משפט ה' והוא תמים עם אלהיו עד עצת נשמהתו". לדבריו, התהילך שעבר 'ונתנה תוקף' הוא תהליך הפוך: מסיבה בלתי יודעה אמרו יהודי אשכנז זה מכבר את 'ונתנה תוקף', שדברי אידלברג הוא פיטר המשער את הנפש (ובמאמר מוסגר יש לשאל, שما הוא משער את הנפש שהוא יודעים את מעשה ר' אמנון' הקשור עמו) והמחבר האלמוני ניצל את האגדה זו כדי להפין את הגין לבו. וראה עתה גם דברי א' (ישראל) מוקסם, קידוש השם באשכנז וסיפורו רבי אמנון מגנץ', בתוך: "גפני וא' רביצקי (עורכים), קדרות החמים וחירוף הנפש, ירושלים תשנ"ג, עמ' 131-147; וכן יי' יובל, ר' אמנון מגנץ' ואסתר-מניה מורה מיזא', אלפיים 15, תשנ"ה, עמ' 132-136 [= ר' שמר וא' דורון (עורכים), מסות על תוכ האלף, תל אביב תשנ"ט, עמ' 14-10]. אני מודה בזה למערכת נתועים על הפניה למאמר של יובל], שאף הם רואים בסיפורו האגדה שנוצרה על ידי מספר אשכנז, הוא ר' אפרים, מסיבותיהם מנסים לשכנע אותנו בחשיבותן ובצורך השעה שהיא בהן. וראה עוד ע' יסיף, 'אגדה וההיסטוריה': היסטוריונים קוראים באגדות עבריות מימי הביניים', ציון סד, תשנ"ט, עמ' 192-200. אף הוא זו בסיפור ר' אמנון, תוך שהוא מתיחס למרקוס וליבול ומוסיף על דבריהם סיפורים מקבילים והסבירים להיווצרותו של סיפור זה. ברם, על אף כל ההסבירים וההקבילות, המעניין נראה שאין לסבירות כל הוכחה ממשית. גם אם נניח שהמספר הosiיף כמה וכמה פרטמים מעצמו, והוא עשה כן כדי להעצים את הספר, האם זה מוכיח שהסיפור ביסודו אינו נכון ושהוא בגדיר בדיה היסטורית? אתמהה. וכך ראה כי דוידזון, שעדכ. על כך 'ונתנה תוקף' הוא פיטר קדום שלא חובר על ידי ר' אמנון, עדין לא הסיק שהסיפור הוא בדיה, וכיitzן אנו נסיק הדבר כזה משאלות צדדיות וקלשות? ואין כאן מקום להרחיב יותר בעניין זה.

. ד' גולדשטייט (לעיל, העלה 14), עמ' לו. כעין זה מצינו גם בטלחות וכמו שהעיר ר' גולדשטייט מבוא למוחזר של יום כפור (לעיל, העלה 64), עמ' יד.

"ותשובה ותפילה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה"

המפורסמים והמכובדים ביותר (וכן הוא אף בכתב יד של הגניזה), וגם שינוי משפטים או עיבודו אותם.

גולדרייך אף מציג כמה דוגמאות לתופעה. נמצא כי אמרת קדושתה של הקליר שמשולב בה פיות שונכתב על ידי פיטן אחר, אינה עניין יוצא דופן, אלא תופעה מצויה.⁸⁰

דומני שכדי עוד להוסיף כי מהלך דומה להצעתנו לאופן כניסה של הפיות 'ונתנה תוקף' למחוז האשכנזי, אירע גם בשבעות של הקליר לארבע פרשיות, כפי שכתבה ש'אליזור':⁸¹

שבועות לזכור ולפרה נשמו אומנם בשלב מסוים ממחוז אשכנז, אך אין ספק בדבר, שהיו ידועות ונפוצות באירופה, ואף זכו להתייחסות מדויקת של פרשוני הפיותם.

ובהערה 10 הוסיפה אליזור את הדברים הבאים:

זאת [= ההשיטה של השבעות הללו], ככל הנראה, לאחר שהוחלפו תחילת השבעות מקובלות שחיבר ר' מאיר בירבי יצחק ש"ץ, פיטן אשכנזי בן המאה הי"א... מעניין במילוי המצא שככ"י אראס 560 (אשכנז, אמצע המאה הי"ג): בגוף כתוב היד הוותקו לזכור ולפרה השבעות של ר' מאיר ש"ץ (תוך ציון מפורש בכותרת: שבעתא דר' נהראן), אך בשוליים הוותקו בו שתי החטיבות הראשונות מן השבעות 'ריבא ארץ' ו'פרה אמרה קשה' [= השבעות של הקליר לזכור ולפרה]... שבעותינו של ר' מאיר ש"ץ נכתבו כחיקוי מלא לשבעות הקליריות...

אף כאן פיות מסוים דחק את רגלו של הפיות הקלורי. מובן שיש הבדל בין המקרים, שהרי בדוגמה שלפניו הפיות החדש הוא פיות אשכנזי המאוחר לקליר. אבל כפי שנזכר לעיל, אפשר שבני הדור שהחלו לומר את 'ונתנה תוקף' ודווח באמצעותו את הסילוק של הקליר, סברו כי הפיות שהם אומרים עתה (הינו 'ונתנה תוקף'), הוא פיות אשכנזי חדש, ומפני טעם זה או אחר יש להעדיפו על הפיות של הקליר.

נקודה שנייה שיש להעיר היא כי מסתבר שהיו מקומות שבהם עדין אמרו את הסילוק המקורי של הקליר ולא את הסילוק 'ונתנה תוקף'. הינו, חידרת הפיות 'ונתנה תוקף' כסילוק בלתי נפרד מהקדושתא של הקליר ואמרתו על ידי כל קהילות אשכנז

.80. ראה: ד' גולדשטייך וי' פרנקל, מחוז סוכות שמייניע עצרת ושמחת תורה, ירושלים תשנ"א, עמ' לה-לו, שם צוין כי במקומות הקילר והסילוק המקוריים של הקדושתא 'ארחן' בנקיון' של הקליר, הושיבו הקהילות קילר וסילוק אחרים. ויש עוד דוגמאות רבות לכך ואכם".

.81. ש' אליזור, בתודה ושיר, שבעות לארבע הפרשיות לרבי אלעזר בירבי קליר, ירושלים תשנ"א, עמ' 12.

יעקב שי שפיגל

וצרפת לא אירעו בבת אחת ובאופן מיידי. כהוכחה לכך⁸² יש לציין לקובץ פירושים על המחוור לפि סדר התהילה שלוקט בידי רבי אליהו ב"ר בנימין, שפעל כנראה בצרפת בראשית המאה השלוש עשרה⁸³ (כ"י אוקספורד, 1207 בקטלוג נויבאואר; צילומו במכון לצלומי כתבי יד עבריים בירושלים - ס' 16667). בקובץ זה מצוי פירוש על הקדשה ואופד מזוזה כולה פירוש על הסילוק המקורי של הקליר, שתחילה: "מי לא ייראך מלך".
לאמור, עדין לא נהגה שם אמרית 'ונתנה תוקף'.

82. העירוני לכך יידידי מר בנימין לפלה. גם כי הלוום בספרו (לעיל, הערא 19), עמ' 243, הערא 25, העיר על כך.

83. ראה: א' גロטמן, חכמי צרפת הראשונית, ירושלים תשנ"ה, עמ' 510-521, ובעיקר בעמ' 512.

ମୁଁ ପାଦରୀ ଧେନ୍ତିର କେ କୁଣ୍ଡ କୁ ପାଶ ଆ ମାତ୍ର ହୁଏ ଏହି ଜୀବନ କିମ୍ବା ଅନ୍ତରେ
ମୁଁରେ ଲାଗିଥାଏ କୁ ଯାଇବା ପରିବାର କାହାର କାହାର କାହାର
ମୁଁରେ ଲାଗିଥାଏ କୁ ଯାଇବା ପରିବାର

116-104
मात्रा, वाक्य: अ, ओ, औ, डिला ए ओ लक दिला इला लिला उलुवुलु रुलु
स्लाला, लाला, लाला, लाला, लाला, लाला, लाला, लाला, लाला, लाला, लाला,

ענאנַי אָמֵן וְאָמֵן" זֶה לוּ נָאכְתָּעַ וְהַדִּין כָּל כֵּן וְעַמְּךָ יְהוָה
לְפָנֶיךָ כְּבָנָךְ וְבָנָךְ בָּנָךְ. זֶה נָאכְתָּעַ וְהַדִּין כָּל כֵּן וְעַמְּךָ יְהוָה

